

AKTUÁLNÍ OTÁZKY
PÉČE O DĚTI SEPAROVANÉ
OD RODIČŮ

SBORNÍK Z XIII. CELOSTÁTNÍHO SEMINÁŘE
BRNO, 25. – 26. 9. 2013

TRIADA

PORADENSKÉ CENTRUM, O.S.

Seminář Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů organizuje
TRIADA-Poradenské centrum, o. s.

TRIADA
PORADENSKÉ CENTRUM, O.S.

© TRIADA – Poradenské centrum, o. s., 2013, All rights reserved

ISBN 978-80-260-5449-8

Na přípravě XIII. celostátního semináře se podíleli:

Eva Rotreklová, Michaela Oulehlová, Hana Jeřábková, Sabina Maňková,
Miriam Pallová, Magdaléna Holáňová, Martina Zavadilová

a další spolupracovníci.

Obsah

XIII. celostátní seminář: první rok s „novelou“ Eva Rotreklová, TRIADA – Poradenské centrum, o.s. Brno.	7
Úvodní slovo veřejného ochránce práv Pavel Varvařovský, veřejný ochránce práv.	8
Systemová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny Petra Bóhmová, Kateřina Šlesingerová, Odbor rodiny a ochrany práv dětí MPSV ČR	10
Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1. 1. 2013: první zkušenosti a poznatky veřejného ochránce práv Eva Hilšerová, Lenka Frýdková, Kancelář veřejného ochránce práv.	14
Vztahy dětí v náhradnej starostlivosti Andrea Hudeková, Detský domov Pečeňady a Rodinný detský domov Piešťany–Kocurice	23
Individuálne plánovanie práce s dieťaťom v detskom domove a v pestúnskej starostlivosti na prechodnú dobu Danka Pukancová, Rodinný detský domov Piešťany–Kocurice	27
Workshop na téma: Sanace rodiny z perspektivy novely a praxe Věra Bechyňová, STŘEP, o.s. – České centrum pro sanaci rodiny.	34
JAK SE ŽIJE s DOHODAMI aneb dohody o výkonu pěstounské péče v praxi Veronika Hofrová, STROP o. p. s., Zlín	35

PĚSTOUNSKÁ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU

Tematická skupina – reflexe zkušeností a příklady dobré praxe

Eva Rotreklová, TRIADA – Poradenské centrum, o.s. Brno. 38

Možnosti alternativ v péči o děti umístěné mimo svoji rodinu – Sekční umístění

Tereza Jandová, Soukromý dětský domov v Korkyni 42

Mezinárodní osvojení – zkušenosti třinácti let, aktuální situace a změny

Stanislava Kopecká, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí 45

Děti osvojované do zahraničí

Eva Pávková, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. 48

CHILDHOOD LINKS

Eva Rotreklová, TRIADA – Poradenské centrum, o.s. Brno. 51

Přehled základních změn v úpravě rodičovské odpovědnosti
v rámci občanského zákoníku

Petr Sedlák, Krajský soud Brno. 54

Základní novinky v rodinněprávních řízeních v souvislosti
s harmonizací procesního práva s Novým občanským zákoníkem

Renáta Šínová, PF UP Olomouc 57

XIII. celostátní seminář: první rok s „novelou“

PhDr. Eva Rotreklová, TRIADA – Poradenské centrum, o.s. Brno

Vloni v říjnu, když jsme uzavírali jednání dvanáctého semináře, byl osud novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí nejistý a nikdo z nás si neodvažoval prorokovat výsledek komplikovaného legislativního procesu. Nejisté období však v listopadu skončilo a rozběhly se naplno přípravy na uvedení do praxe řady novinek, byť na to vše bylo velmi málo času.

Nyní, už máme za sebou téměř první rok, respektive jeho podstatnou část a můžeme tedy společně diskutovat, polemizovat, hodnotit a hlavně hledat nové cesty k naplnění cílů celého transformačního procesu. Tím je bezesporu zlepšení situace rodin a dětí, které jsou v nepříznivé nebo krizové situaci a zejména zvýšení úrovně péče o ohrožené děti.

Jsmo proto velmi rádi, že jste opět přijali naše pozvání v tak hojném počtu a že se můžeme společně zamýšlet nad obdobími, které máme za sebou a které pro nás pro všechny bylo velmi náročné a vyžadovalo nasazení od všech, kteří v systému pracují.

Program letošního ročníku je proto zaměřen na zkušenosti a výsledky prvního období platnosti novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která přinesla do praxe řadu změn. V průběhu semináře se chceme věnovat zejména tomu, jak se mění situace ohrožených dětí a jejich rodin a jak k tomu přispívají nové prvky, metody a alternativní přístupy.

Stejně jako v minulých letech budou ve workshopech a tematických skupinách prezentovány náměty z tuzemské a zahraniční praxe.

Pozornost jsme zaměřili zejména na oblasti, které považujeme za stěžejní – odborné doprovázení v rámci dohod o výkonu pěstounské péče, rozvoj pěstounské péče na přechodnou dobu, vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny, individuální plánování a udržování rodinných vztahů a vazeb umístěného dítěte. Na počátku roku 2014 nás čekají další velké změny, které přinese nový občanský zákoník. Tomuto tématu se věnujeme v našem tradičním právním bloku už dva roky a nyní chceme shrnout vše podstatné a představit i nový zákon o zvláštních řízeních soudních.

První rok ukázal také na problémy, se kterými se celý systém potýká již řadu let – zejména v oblasti personální, spočívající v počtu a kvalitaci pracovníků a v nedostatku odborných služeb – tedy nezbytných podmínek pro úspěch celého procesu.

Také těmto otázkám se chceme v průběhu semináře věnovat, předkládat náměty a hledat možnosti pro potřebné změny.

Věřím, že naše setkání bude stejně jako v letech minulých pro nás pro všechny inspirací a příležitostí jak získat nejen informace, ale také síly k pokračování našeho společného úkolu.

Úvodní slovo veřejného ochránce práv

JUDr. Pavel Varvařovský, veřejný ochránce práv

Vážení hosté,

shodou okolností, když jsem byl zvolen do této podivné funkce, tak jste byli první, koho jsem tady v roli domácího pána vítal. Bylo to v říjnu, nebo v září 2010, takže je to počtvrté, co mám tu čest Vás přivítat. Tento sál by tady ležel ladem, takže ho ochotně poskytujeme těm, kteří se chtějí v důstojném prostředí sejit a popovídat si o svých problémech.

Vítám Vás tedy v sále doktora Otakara Motejla, svého předchůdce, a dříve než Vám popřeji příjemné rokování, chtěl bych trochu navázat na již zmiňovanou zacpanou dálnici. Kdyby byla zacpána jen dálnice, bylo by to dobré. Občas se ale zdá, že jsou zacpány i duševní pochody úředníků. Samozřejmě, že pohled můj a mých kolegů a kolegyní je zkreslený, poněvadž lidé se většinou na právníky neobracejí, aby otevřeli dveře a řekli, že je to výborné a vše jde skvěle. Většinou přicházejí s problémy a my jsme od toho, abychom se snažili pomoci. Samozřejmě, když pomoci jde.

Naše agenda se každým rokem poněkud rozrůstá. Jen tak pro zajímavost – pokud se ta dálnice, snad, uvolní, tak mě odpoledne navštíví jeden z náměstků pana ministra práce a sociálních věcí. Bude patrně požadovat, aby veřejný ochránce práv měl širší působnosti. Tak je to vždy, když se Česká republika v nějaké mezinárodní smlouvě zaváže, že zřídí pro určitou agendu nezávislý orgán, který na něco bude dohlížet. Tak už jsme „vyfasovali“ dohled nad zařízeními (například nad dětskými domovy, ale taky nad věznicemi a podobně), kde jsou lidé ne zcela svobodní. V tomto roce se zaměřujeme na domovy pro seniory, kde také nacházíme zajímavé, v uvozovkách, souvislosti. No a poslední dohodou, která není Českou republikou zcela implementována, je dohoda, resp. Úmluva o ochraně práv osob se zdravotním postižením. Zde existují, jak jistě mnozí víte, takzvané Pařížské principy a je třeba, aby je Česká republika naplnila. Zmíněná návštěva tedy určitě není zdvořilostní. Jenže já už nevím, kam bych své mladé spolupracovníky posadil. Ještě může někdo sedět se mnou (tam je to větší), ale to je asi tak všechno.

Jinak musím říci, že prožíváme takové zvláštní období. Já jsem podal zprávu o své činnosti (včetně legislativních opatření), jak mi zákon ukládá, do března letošního roku. Pak jsem ještě navštívil příslušné výbory Poslanecké sněmovny, které za svou činnost zodpovídám. Ty projednaly návrh usnesení, že se ukládá vládě, aby do 30. 9. podala sněmovně zprávu o tom, která s mými doporučeními naložila. Zakrátko nebylo té vlády, které by to bylo možné uložit a za pár týdnů nebylo ani té sněmovny, která by to projednala. Takže teď máme období, které mi vyhovuje, že nemusím jezdit do stověžaté matky Prahy. Nicméně, takové ty, řekl bych, věci s delší trátí a s delší perspektivou, není v současné době s kým řešit. Vláda je provizorní

a všichni jsou přesvědčeni, že za měsíc, až lid moudře rozhodne ve volbách, nás čekají světlé zítřky. Já si to nemyslím, poněvadž ty problémy, které každá země má, se nevyřeší tím, že bude vládt někde trochu jiná fanglička.

Přeji Vám, abyste si vyměnili své zkušenosti, abyste zachovali optimismus. Já jsem teď shodou okolností byl na „sletu“ evropských ombudsmanů v irském Dublinu. Vyslechl jsem, že každá země má své problémy, a proto musím říct (a říkám to, kudy chodím), že si myslím, že přes všechny problémy jsou Země koruny české, které se dnes jmenují Česká republika, docela dobré místo k životu. Ostatně, komu se tu nelíbí (máme svobodu pohybu) může se odpohybovat kamkoliv jinam, což za mého mládí nešlo. Stejně tak má každý právo svobodně projevit svůj názor, když s něčím nesouhlasí. To jsme měli i v socialistické Ústavě. Já, jako pamětník, musím říct, že svoboda projevu skutečně byla zaručena. Horší to bylo se svobodou po tomto projevu. Takže projevujte svobodně svůj názor, popovídejte si a přeji Vám, abyste zítra, až se budete rozcházet, měli pocit dobře stráveného času.

Budete-li cokoli potřebovat od mé kanceláře, jsme Vám k dispozici. Jenom stále připomínám, že veřejný ochránce práv není ochráncem všech práv, poskytuje lidem pomoc v jejich problémech, které mají s úřady, nikoli v problémech, které mají mezi sebou. Není ani jakýmsi revizním orgánem činnosti soudů. Mohu soudy napomínat toliko, pokud jsou u nich průtahy, mohu žádat předsedy soudu jako správné úředníky, aby s tím něco udělali. Ale prosím – budete-li nám psát, že rozsudek ten a ten je špatný, byť bych Vám to věřil, nenadělám s tím nic. Stále je to tak, že z těch takřka 9000 stížností, které nám každý rok přijdou, jich asi 60% patří do naší působnosti a zbývajících 40% ne. Takže, prosím, čtěte (nebo ti, kteří se na nás chtějí obrátit) naše webové stránky. Jsou napsány, řekl bych, srozumitelně i pro lidi s nevelkým vzděláním. Je jenom třeba se do toho začít a zjistit, že veřejný ochránce práv toho příliš nemůže z hlediska pravomocí. To znamená, že naše výstupy jsou doporučeními. Tak to mají i moji evropští kolegové. Nikde ombudsman nic nenakazuje, nikde nedává žádné pokuty. Samozřejmě ale záleží na tom, do jak kulturní půdy ta jeho doporučení padnou. U nás je právní i politická kultura – jak to říci – je taková, jaká je. Tudíž i český ombudsman jen volá, navrhuje. Pak třeba zjistí, že za dva roky na jeho slova došlo, což Vás může potěšit. Bylo by ale lépe, kdyby, když někomu řeknu: „víte, tohle se Vám jaksi příliš nepovedlo, změňte to“, aby na to slyšel. Zatím za ty 3 roky, co jsem tady, většinou (neberte to jako ješitnost) na slova má a mých spolupracovníků došlo. Ať už uvedu S karty, hlášení se nezaměstnaných na poštách a podobné výmysly. Kdyby nám bývali naslouchali a nebrali to tak, že fandíme té či oné straně, mohlo být o něco lépe.

Ještě jednou, mějte se tady – no kdybych řekl jako doma, tak byste mohli brblat – mějte se tu dobře a ať se Vašemu jednání daří. Já jdu zpátky ke svým početným spisům. Mějte se hezky.

Systémová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny

Mgr. Petra Bóhmová, Mgr. Kateřina Šlesingerová,
Odbor rodiny a ochrany práv dětí MPSV ČR

Základní informace o projektu

- návaznost na Národní strategii ochrany práv dětí a Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí na období 2012 – 2015
projekt je realizátorem několika aktivit zakotvených v Akčním plánu
- přímá souvislost s novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí
v době přípravy projektu nebylo jasné, zda bude přijata novela zákona, proto se některé aktivity projektu postupně upravují dle aktuální situace a potřeb
- pilotně zapojeno 5 krajů: Karlovarský, Královéhradecký, Olomoucký, Pardubický a Zlínský (v kapitole týkající se náhradní rodinné péče je zapojen navíc kraj Moravskoslezský)
- v každém z krajů se pilotují 1–2 aktivity projektu

Návrh optimalizace řízení a financování systému péče o ohrožené děti a rodiny

- Sociodemografická analýza
- Analýza náhradní rodinné péče
- Analýza sítě služeb
- **Optimalizace** řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti včetně kompetenčního vymezení a financování systému na národní úrovni, na úrovni krajů a obcí

Vytvoření a pilotní ověření standardů kvality SPOD

- Standardy pro OSPOD (pilotáž v Olomouckém kraji)
- Standardy pro osoby pověřené k výkonu SPOD (pilotáž v Pardubickém kraji)
- Manuál kontrol a inspekcí (pilotáž v obou krajích)

Vytvoření a pilotní ověření nástrojů pro práci v systému péče o ohrožené děti a rodiny

- Vyhodnocování situace dítěte a rodiny
- Vytváření individuálního plánu ochrany dítěte
- Školení týmu 30 lektorů z 5 pilotních krajů
- Pilotáž na 30-ti pracovištích OSPOD = celkem 300 vyhodnocení a IPOD
- Nákup služeb (přesah do další aktivity)

Podpora rozvoje služeb pro ohrožené děti a rodiny

- Pilotáž Pardubický a Karlovarský kraj
rámcové smlouvy
výběr dodavatelů na jednotlivé služby formou minitenderů
- Definování a pilotní ověření minimálního rámce sítě služeb
věcná definice služeb
metodická příručka typologie služeb
model zasíťování služeb

Podpora vzniku nových typů pracovních pozic na trhu práce ve službách v oblasti náhradní rodinné péče

Vytvoření podmínek pro profesionalizaci pěstounské péče

- PRIDE – adaptace a pilotní ověření
- Manuál náhradní rodinné péče
- Náborová a osvětová kampaň
- Sít služeb pro NRP

Vytvoření vzdělávacích programů, vzdělávání vybraných cílových skupin

- OSPOD
- Osoby pověřené výkonem SPOD a poskytovatelé služeb pro rodiny a děti
- Pracovníci spolupracujících subjektů (*pracovníci soudů, státních zastupitelství, policie, škol, školských zařízení, zdravotnických zařízení*)
- Inspektoři kvality sociálních služeb
- Specialisté krajských úřadů

Doprovodné aktivity zaměřené na implementaci výstupů projektu a přenos dobré praxe

- Veletřh dobré praxe
- Seminář PRIDE
- Seminář na síť služeb
- Seminář na optimalizaci
- Závěrečná konference

Národní kampaň Právo na dětství

- Národní informační kampaň
- www.pravonadetstvi.cz
- Elektronický bulletin

PRIDE

Parent Resources for Information Development and Education

systém pro rozvoj a podporu náhradních rodin, poskytující standardizovaný, strukturovaný rámec pro nábor, přípravu a výběr pěstounů a adoptivních rodičů, včetně rámce pro následné vzdělávání a profesionální rozvoj

Volba systému PRIDE pro adaptaci v ČR

Adaptabilnost

- původ v USA, modifikován a úspěšně adaptován v řadě evropských zemí (Skandinávie, Polsko, Slovensko, Maďarsko, aj.)

Inovativnost

- využívá nejnovějších poznatků z oblasti náhradního rodičovství

Komplexnost & Dlouhodobá podpora

- je zaměřen nejen na přípravu náhradních rodičů, ale také na následné vzdělávání a podporu při výkonu náhradní rodinné péče

Význam a cíle

PRIDE je založen na filosofii, dle které je hodnota rodinného života pro dítě, jakoliv je rodina definována, nenahraditelná.

Cíle systému PRIDE

- **naplňování potřeb dětí** umístěných v náhradní rodinné péči,
- **posilování rodin**, ať se jedná o rodiny původní, rozšířené nebo příbuzenské, rodiny pěstounské či adoptivní,
- **zvyšování kvality pěstounské péče a služeb** poskytováním strukturovaného rámce pro proces přípravu a hodnocení a následné vzdělávání a pokračující profesionální rozvoj pěstounů

Proces rozvoje a podpory náhradních rodin

Dva hlavní prvky systému PRIDE

Rozvoj náhradního rodičovství

Nábor a příprava

- program přípravy zájemců o výkon náhradní rodinné péče, kombinující skupinovou přípravu a sérii individuálních konzultací

Podpora náhradního rodičovství

Program dalšího vzdělávání pěstounských rodin, zaměřeného primárně na:

- rozvoj kompetencí, které jsou rozšířením dříve získaných znalostí a dovedností, vč. rozvoje specializovaných kompetencí

- tvorbu rodinného plánu, zahrnujícího společně stanovené cíle vzdělávání a způsob jejich naplňování.

Program přípravy a následného vzdělávání/podpory

Program přípravy

Absolvování na kompetencích založeného tréninku formou:

- skupinových setkání
- individuálních konzultací (v přirozeném prostředí rodiny)

Cílem programu je posoudit ochotu a schopnost žadatelů

- pečovat o děti s rozdílnou životní historií,
- naplňovat potřeby dítěte a adekvátně reagovat na opoždění jejich vývoje,
- podporovat vztahy mezi dětmi a jejich rodinou (rodiči, sourozenci, příbuznými),
- pomoci dítěti k vytváření trvalých vztahů,
- spolupracovat jako člen profesionálního týmu.

Program přípravy a následného vzdělávání/podpory

Program následného vzdělávání/podpory

Absolvování na kompetencích založeného tréninku, rozvíjejícího znalosti a dovednosti pěstounů.

Témata, která jsou předmětem následného vzdělávání:

- podpora vztahů mezi dítětem a jeho rodinou,
- podpora osobní a kulturní identity dítěte,
- zvládání (řízení) pěstounské zkušenosti (změn v rodině), aj.

Přínos programu PRIDE za uplynulá dvě desetiletí

- lepší porozumění roli, kterou náhradní rodiče zastávají,
- schopnost lépe připravit náhradní rodiče na výkon náhradní rodinné péče,
- schopnost lépe rozvíjet a podporovat náhradní rodiny v naplňování potřeb dětí umístěných v náhradní rodinné péči,
- proces hodnocení vzdělávacích potřeb, rozvoje vzdělávacích cílů, výběru metod k jejich dosažení,
- aktivní podíl na učinění informovaného rozhodnutí o výkonu pěst. péče/adopce,
- důraz na význam biologické rodiny pro dítě, které je umístěno do náhradní rodinné péče,
- zvyšující se důraz na význam časové stálosti pro děti umístěné do náhradní rodinné péče.

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1. 1. 2013: první zkušenosti a poznatky veřejného ochránce práv

**Mgr. Eva Hilšerová¹, Mgr. Ing. Lenka Frýdková²,
Kancelář veřejného ochránce práv**

Úvod

Zejména ustanovení § 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 401/2012 Sb., kterým došlo ke změně zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, výrazně modifikoval systém sociálně-právní ochrany dětí v České republice. Veřejný ochránce práv se aktivně zapojil do obou vnějších připomínkových řízení, která byla k danému návrhu vedena. S vědomím značných rozpaků a praktických komplikací, jež s sebou účinnost předmětné novely přinesla, se v tomto příspěvku chceme zaměřit na první zkušenost a poznatky veřejného ochránce práv. Přitom vycházíme v souladu s posláním ochránce³ z šetření postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí v konkrétních případech či z dotazů stěžovatelů. Nicméně považujeme za nezbytné již v úvodu poukázat na značné časové zpoždění mezi účinností novely a závěry ochránce v šetřených případech. Předně je totiž náležitostí podnětu ochránci doklad o tom, že úřad, který se měl dopustit pochybení, byl marně vyzván k nápravě (většinou jde o využití stížnostního mechanismu) a navíc si šetření ochránce vyžádá nějaký čas.

Přijímání novely

Veřejný ochránce práv již při uplatňování svých připomínek zdůrazňoval, že vítá směr, který novela sleduje v systému ochrany ohrožených dětí. Rovněž posílení nástrojů orgánů sociálně-právní ochrany dětí, včetně povinného pravidelného vyhodnocování situace dítěte, je v souladu s dlouhodobými zjištěními a doporučeními ochránce. Nicméně některé instituty či povinnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí byly již hojně využívány v zájmu dítěte před účinností novely a explicitním zakotvením v textu zákona se jen staly povinnou součástí každodenní sociální práce.

Řada instrumentů, které byly poslední novelizací zakotveny v zákoně, byla již v předchozí době upravena v rámci metodických doporučení Ministerstva práce a sociálních věcí, a novela tak v těchto bodech kontinuálně navazuje na dlouhodobě konzistentní metodické vedení OSPOD ze strany ministerstva. Zmínit je možné např.:

1 právníčka oddělení rodiny, zdravotnictví a práce

2 vedoucí oddělení rodiny, zdravotnictví a práce

3 Zejména ustanovení § 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů

- Metodické doporučení MPSV č. 2/2009 k vyhodnocování situace dětí v obtížné sociální situaci
- Metodické doporučení MPSV č. 3/2009 k vytvoření individuálního plánu péče o dítě
- Metodické doporučení č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou
- Metodické doporučení č. 2/2010 pro postup OSPOD při případové konferenci
- Metodické doporučení č. 3/2010 k postupu OSPOD v případech domácího násilí

Zavádění novely do praxe

Zásadní změnou novely je zejména povinnost pravidelného vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny a zpracování individuálního plánu ochrany dítěte (dále jen „IPOD“). Legislativní rámec je dán ustanovením § 10 odst. 3, 5 zákona o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „ZSPOD“) a ustanovením § 1 a § 2 prováděcí vyhlášky č. 473/2012 Sb. Současně byly publikovány i metodické materiály vydané MPSV v souvislosti s přijetím novely k vyhodnocování a IPOD, konkrétně tedy:

- Informace k vybraným ustanovením zákona ze dne 21. 12. 2012
- Formulář k vyhodnocování
- Komentář k vyhodnocovacímu formuláři
- Formulář pro IPOD

Možné je využít rovněž stávající metodická doporučení.

Informace MPSV ze dne 21. 12. 2012 zdůrazňuje, že **vyhodnocování situace dítěte a rodiny** je základní metodou sociální práce, spočívající ve sběru všech relevantních informací, na základě jejichž posouzení může dojít k co nejobektivnějšímu vyhodnocení situace dítěte, určení jeho ohrožení, zmapování kapacit a zdrojů jak v rodině, tak v sociálním okolí dítěte a rodiny. Jedná se přitom o proces, nikoliv jednorázovou statickou činnost. Na základě toho pak dochází k plánování a přijímání opatření, intervencí, zprostředkování služeb, poradenství a dalších aktivit, jež jsou součástí IPOD. Prvotní zhodnocení je nutné provést ve fázi podnětu, který se dostává na OSPOD, s ohledem na ustanovení § 6 ZSPOD. Poté se v případech ohrožení dítěte v intencích tohoto ustanovení předpokládá podrobné vyhodnocování. Je tedy zřejmé, že v případech, kdy jde o jednorázové úkony, opatrovnictví v nekonfliktních případech apod., bude výstupem počátečního zhodnocení závěr ve smyslu, že není založen důvod pro vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, protože nebyly shledány důvody pro výkon sociálně-právní ochrany z důvodu ohrožení dítěte podle § 6. Zásadní pro efektivní naplnění dané povinnosti je ctít interval „pravidelně“, přičemž platí pravidlo přímé úměry, tedy čím je dítě ohroženější a situace složitější, tím kratší musí být interval pro jednotlivá vyhodnocování.

Vyhodnocování se provádí vždy pro jedno dítě. V případě potřeby a efektivity řešení je samozřejmě možné (a v řadě případů i nutné), aby vyhodnocování proběhlo

současně u více dětí. Jedná se zejména o vyhodnocení sourozenců. Stále je však potřeba, aby mělo každé dítě své vlastní vyhodnocení, které se liší v oblastech, jež jsou pro dané dítě specifické. Naopak v oblastech společných (rodiče, bydlení apod.) se mohou vyhodnocení překrývat a využívat shodné zdroje informací.

Povinnost vyhodnocovat situaci dítěte a rodiny se vztahuje na případy řešené od účinnosti novely, tedy od 1. ledna 2013. Není stanovena povinnost „přehodnotit“ stávající spisové dokumentace u již zavedených případů. Nicméně je žádoucí, aby u případů, které vykazují známky nutnosti zvýšené pozornosti, pracovníci OSPOD přistoupili k vyhodnocení a řešení případů plánovali již za pomoci individuálního plánu ochrany dítěte. K vyhodnocení situace dítěte a rodiny a vypracování individuálního plánu ochrany dítěte by mělo být také přistoupeno u stávajících případů v momentě, kdy bude OSPOD uvažovat o podání návrhu soudu podle § 14 ZSPOD (návrhu na nařízení ústavní výchovy, na svěření dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc atd.), nebo o zahájení správního řízení o uložení výchovného opatření podle § 13 ZSPOD či o uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc podle § 12 ZSPOD. Dále je žádoucí zpracovat individuální plán ochrany dítěte rovněž u dětí zařazených do evidence OSPOD do 31. 12. 2012, půjde-li o děti umístované do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc i na základě jiného titulu než rozhodnutí soudu a dále o děti, u kterých bude zahájeno řízení o svěření do pěstounské péče nebo předpěstounské péče.

Individuální plány ochrany dítěte (IPOD)

Vyústěním vyhodnocování situace ohroženého dítěte a jeho rodiny je IPOD. K jeho zpracování tedy dochází u případů, které spadají do rámce § 6 ZSPOD. Zpracování individuálního plánu je stejně jako vyhodnocování základní metodou sociální práce (rovněž je procesem, nikoliv jednorázovým úkonem). Příslušným ke zpracování je vždy OSPOD dítěte, kterému IPOD de facto garantuje klíčovou osobu řešení jeho případu, jíž je právě zpracovatel tohoto plánu, tedy sociální pracovník či pracovníce OSPOD. IPOD vymezuje příčiny ohrožení dítěte a stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině a k posílení funkcí rodiny a stanoví časový plán pro provádění těchto opatření, a to ve spolupráci s rodiči a odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny. Důraz je kladen na přijetí opatření, která umožní setrvání dítěte v péči rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte (problematickým aspektem v tomto směru je nedostatečná síť služeb). Individuální plán je oporou jak pro klienta, který získává jasný přehled o přijímaných opatřeních a variantách řešení (včetně přínosů v případě jejich plnění a důsledků v případě neplnění), tak pro pracovníka, který případ vede a který se v plánu zaměřuje na postupné kroky, opatření a časový plán tak, aby mohlo dojít k reálnému řešení situace v nelepším zájmu dítěte.

IPOD se zpracovává vždy pro jedno dítě, a to do 1 měsíce od počátku poskytování sociálně-právní ochrany. Stejně jako u vyhodnocování budou např. v případě sourozenců v IPOD existovat průsečky či shodné pasáže pro více dětí. IPOD je nutné pravidelně aktualizovat vždy, když je to potřeba, zejména dochází-li ke změnám. Spolu s tím, jak se vyvíjí a mění situace dítěte a jeho rodiny, vyvíjí se a mění rovněž IPOD. Aby plnil svůj účel, musí IPOD reflektovat aktuální situace dítěte. Půjde zejména o situace, kdy je uloženo výchovné opatření, nařízena ústavní výchova, ochranná výchova nebo kdy je dítě svěřeno do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, do pěstounské péče nebo jiné náhradní výchovy. Je tedy zřejmé, že stejně jako u vyhodnocování se IPOD aktualizuje a reviduje u případů, které jsou v aktivním řešení OSPOD a kdy jsou přijímána opatření významným zásahem do života dítěte a jeho rodiny, zejména když dochází k fyzickému oddělení dítěte od rodiny.

Způsoby zpracování IPOD mohou být různé – od naplánování kroků výhradně samotným pracovníkem v případě nespolupracujícího klienta, přes plán, na kterém se aktivně podílí děti. Individuální plán se osvědčuje i jako vhodný nástroj, prostřednictvím kterého může být „nastartován“ motivační proces klienta. U klientů nemotivovaných budou nastávat situace, kdy individuální plán bude zpracován pouze pracovníkem OSPOD tak, aby bylo zřejmé, k jakým opatřením a v jakém čase dojde, aby byl ochráněn zájem nezletilého. IPOD tedy nemusí být schválen rodiči, ti by s ním však měli být seznámeni (např. poštou). Z IPOD musí být dále zřejmé, co nespolupráce rodičů přináší a znamená pro další vývoj situace.

Silnou stránkou individuálního plánování je možnost plánovat variantně, tedy plánovat možnosti pro případ „co se stane když“ (např. pokud rodič spolupracovat bude a pokud nebude). Předkládání variant řešení a jejich následků je vhodným způsobem pro informování klienta a podporou pro pracovníky, kteří mají písemně podloženo, že mysleli včas jak na variantu podpůrnou, tak třeba represivní, ke které muselo být přistoupeno, když klient podpůrného řešení nevyužil.

Význam klíčového pracovníka nebo klíčové pracovníce jako osob zodpovědných za zpracování IPOD je posílen i závazností IPOD pro spolupracující subjekty, kterými jsou zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, jež jsou povinna spolupracovat s rodinou dítěte a poskytnout této rodině pomoc při vyřizování a zajišťování záležitostí týkajících se dítěte, zajistit jim terapii, nácvik rodičovských a dalších dovedností v souladu s IPOD zpracovaným OSPOD. Dalším významným propojením s IPOD jsou dohody o výkonu pěstounské péče, kdy dohoda (nebo správní rozhodnutí) musí být v souladu s rozhodnutím soudu o svěřeni dítěte do péče osoby pečující nebo osoby v evidenci a s IPOD. Spolupráce v zájmu dítěte a jednotnost postupu právě v souladu s IPOD je garantována i pro školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a preventivně výchovnou péči, kdy dle § 1 odst. 4 zák. 109/2002 Sb. zařízení a střediska spolupracují s OSPOD v souladu s IPOD.

Povinnost zpracovat IPOD se obdobně jako u vyhodnocování týká případů nově řešených od 1. 1. 2013. I zde ovšem platí, že je vhodné přistoupit k vytvoření IPOD u stávajících kauz, které vykazují vysokou obtížnost a míra ohrožení dětí je velmi závažná, jakož i v případě, že OSPOD uvažuje nad podáním návrhu podle § 14 ZSPOD, resp. odebráním dítěte z rodiny, a v dalších případech, v nichž je doporučeno vyhodnotit situaci dítěte.

Podpůrné mechanismy pro implementační fázi novely

Nyní se nacházíme v implementačním období opatření novely zákona. Pro tuto implementační fázi MPSV s předstihem připravilo několik podpůrných mechanismů. Jedním z nich je individuální projekt Systémová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny. Tento projekt přináší na podporu novely zákona významný objem finančních prostředků. Díky tomuto projektu je realizována řada aktivit, které podporují implementaci novely a přinášejí do terénu žádoucí praxi. Současně projekt poskytuje zpětnou vazbu pro MPSV, které tak může usměrňovat svoji metodickou činnost.

Jednou z hlavních realizovaných oblastí projektu je vytvoření a pilotní ověření nástrojů pro práci v systému péče o ohrožené děti a rodiny. Aktivita se zaměřuje na rozvoj, případně vytvoření a pilotní ověření nástrojů pro práci v systému péče o ohrožené děti a rodiny – nástroje pro vyhodnocování situace dítěte a rodiny a vytváření individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD). K vyhodnocovacímu rámci vznikne i metodika – Průvodce vyhodnocování situace dítěte a rodiny, která bude sloužit jako manuál pro pracovníky v přímé praxi. V rámci aktivity bude na podzim 2013 vyškoleno zahraničními odborníky 30 konzultantů, kteří během posledního čtvrtletí 2013, resp. prvního čtvrtletí 2014 poskytnou odbornou podporu 30 pilotním pracovištím, která budou vyhodnocovací rámec a IPOD ověřovat. Těto aktivity se účastní všech 5 pilotních krajů projektu (kraj Karlovarský, Královéhradecký, Pardubický, Olomoucký a Zlínský), v každém kraji 6 pracovišť OSPOD. Výstupy pilotáže se promítnou do metodické činnosti a další koncepční práce MPSV.

Dalším podpůrným mechanismem pro implementační fázi je vzdělávání v metodě vyhodnocování situace ohroženého dítěte a rodiny a individuálního plánu ochrany práv dítěte. MPSV zabezpečilo praktické vzdělávání v těchto metodách pro pracovníky a pracovníce ve všech krajích ČR. Celkem bylo v metodách i praktických kazuistikách proškoleno 758 pracovníků a pracovníc orgánů sociálně-právní ochrany dětí obecních úřadů obcí s rozšířenou působností a krajských úřadů.

Názory sociálních pracovníků

Pro hodnocení novely a jejího zavádění v praxi je klíčové zmínit i názory konkrétních sociálních pracovníků, kteří ji každodenně aplikují. Opakovaně jsme se (zejména při místních šetřeních) setkávaly s těmito či obdobnými výroky:

- „Obrovský nárůst administrativní činnosti na úkor práce v terénu.“
- „Vyhodnocení situace dítěte a z něho vycházející individuální plán představuje neúměrné časové a administrativní zatížení pracovníků OSPOD.“
- „Kladně hodnotím individuální plán ochrany dítěte v případě dlouhodobých či závažných případů. Záporně: mnohem více nutného času na písemné zpracovávání spisu, obtěžování klienta s podepisováním změn IP dítěte v průběhu. Jenom úvod, dotazník – formulář do každého spisu má 12 stran.“
- „Novela přináší zejména značné administrativní zatížení sociálních pracovníků, které však nevede k zefektivnění práce s ohroženými dětmi a jejich rodinami.“

Kazuistika ochránce

Ve vztahu k namítané administrativní zátěži pro pracovníky OSPOD uvádím, že jsme tuto skutečnost v konkrétních spisech zaznamenaly již v prvních šetřených případech, které obsahují individuální plány ochrany dítěte. Z analýzy těchto dokumentů je patrná preciznost a úctyhodné množství práce nad plány. I přes tuto skutečnost nicméně v některých případech pokulhává skutečné individuální plánování dalších kroků vedoucích k ochraně konkrétního dítěte. Zaznamenaly jsme velmi pregnantně vypracované a obsáhlé dokumenty, které nicméně dle našich zjištění chybují ve správném cílení další práce s rodinou. Některé plány například jen opakuji povinnosti OSPOD plynoucí ze zákona (např. pravidelné návštěvy dítěte v zařízení ze strany pracovníků OSPOD), stanoví další postup velmi vágně (např. návrat dítěte do rodiny), aniž by byly jasné zejména podpůrné aktivity či podpora rodiny, které konkrétní aktivitu umožní, či opomíjí zásadní okolnosti případu (např. plán mlčí o podpoře kontaktu se sourozencem umístěným v jiném zařízení).

Výše uvedené závěry bychom rády ilustrovaly na konkrétních kazuistikách, se kterými jsme se v průběhu prvních měsíců po účinnosti novely setkaly. Cílem těchto případů není v žádném případě prvoplánová kritika náročné práce pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí, ale názorná a dle našeho názoru přínosná debata nad účelnější podobou individuálních plánů ochrany dítěte.

1. Nezletilý K. L. je tříletý chlapec, který od narození vyrůstal v kojeneckém ústavu, matka byla ve výkonu trestu odnětí svobody. Otec je simplexní osobnost, syna navštěvuje, nemá dostatečné rodičovské kompetence. Dle spisového materiálu nebyla řešena náhradní rodinná péče pro dítě, nebylo pracováno s rodinou, která nyní žije v nádražním domě se zvířaty.

V IPOD má nezletilý uvedené mezi jednotlivými kroky na straně jedné povinnosti OSPOD plynoucí ze zákona („pravidelné návštěvy nezlet. v dětském domově dle zákona“ či „vzájemná spolupráce mezi dětským domovem a OSPOD“), na straně druhé vhodné cíle nicméně bez adekvátních kroků („kontakt s rodiči a sledování jejich aktuálních poměrů, upozornění na následky nezáměru o nezlet.,

poradenství, příp. přímá pomoc při jednání s institucemi“ a „motivace rodičů ke sdělování údajů OSPOD: aktuální adresa, tel. spokojení, reakce na zanechané vzkazy“).

Daný IPOD má dle našeho názoru velmi nízkou kvalitu, jedná se o ryze formální dokument obsahující obecné floskule bez konkrétního obsahu, neřeší práci s biologickou rodinou, podporu rodičovských kompetencí, bydlení, není zřejmé, za jakých podmínek by byl možný návrat dítěte do rodiny. Absentují konkrétní opatření k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny. Nejsou stanoveny metody práce s rodinou a rozsah intervencí a pomoci rodičům. Jsou zde neurčité termíny i neurčité určení osob. Nadto rodiče nebyli s IPOD ani seznámeni.

- 2. Nezletilé sestry A. P. a B. P.** jsou v kojeneckém ústavu, matka bydlí na ubytovně, připravuje se k převzetí dcer, chystá nový byt, dcery navštěvuje, zaučuje se v péči, rozumí jejich potřebám.

Co se konkrétních plánovaných kroků týče, sestry mají stanoveny „pravidelné návštěvy v ústavu“, „zajištění podkladů a dokumentace potřebné k nahlášení do evidence NRP“, „motivaci rodičů ke sdělování aktuálních údajů OSPOD, adresa, telefonické spojení“ a „podpora rodičovských kompetencí v péči o dítě“.

Dle našeho názoru chybí v plánu ve vztahu k zajištění náhradní rodinné péče zmínka o nerozdělení sester. Zcela absentuje plán ve vztahu k matce, IPOD nenavazuje na vyhodnocení, není jasné, za jakých podmínek by byl možný návrat do rodiny a jaká podpora a pomoc rodině (obdobně jako výše ad I.), metody práce s rodinou a rozsah intervencí a pomoci, ani rozsah spolupráce. Nabízí se rovněž variantní zpracování, ke kterému nebylo přistoupeno.

- 3. Nezletilý D. K.** je dítě bez oficiálně uvedeného jména v rodném listu, aktuálně se nachází v kojeneckém ústavu. Matka o něj nejeví zájem, otec slovně popírá otcovství. Nezletilý je oddělen od sourozence, který byl v dětském centru a poté adoptován.

Mezi plánovanými kroky a opatřeními má nezletilý uvedeno „dokončit soudní řízení o určení křestního jména pro nezletilého u okresního soudu“, „zaslat dokumentaci na krajský úřad“, „navázat kontakt s vhodnou rodinou, navázání kontaktu rodiny s nezletilým a umístění nezletilého do rodiny“ a „návštěvy nezletilého v DD“.

V plánu chybí jakákoli vazba na sourozence, v textu plánu dokonce není o sourozenci žádná zmínka, a to ani ve vyhodnocení v sourozeneckých vztazích. Navíc považujeme za velmi nešťastnou formulaci dokončit soudní řízení, aniž by byly stanoveny konkrétní kroky, které OSPOD využije (např. podání stížnosti na

4 přičemž odpovědnou osobou je „OSPOD a OS“

průtahy v soudním řízení k rukám předsedy soudu), resp. do kdy bude zatím vyčkávat.

- 4. Nezletilí sourozenci A. O., D. O. a M. O.** byli nejprve společně ve ZDVOP, poté dva z nich přemístěni do jiného ZDVOP a třetí do VÚ, matka užívá nadměrně alkohol, bydlí na ubytovně, děti často navštěvuje. Dle spisové dokumentace jsou aktuálně narušeny sourozenecké vztahy, děti se vídají málo. Názory sourozenců jsou silně ovlivněny ředitelkou ZDVOP, ve kterém vyrůstali.

V plánu je možné vyčíst „uspořádání případové konference s rodiči“ a „řešení bytové problematiky s matkou – adekvátní bydlení, na které matka bude mít dostatek finančních prostředků“.

Pokud vezmeme v úvahu, že nejstaršímu dítěti bude za půl roku 18 let, považujeme jeho návrat do rodiny za přinejmenším diskutabilní. Plán nikterak neřeší osamostatňování se s ohledem na blížící se zletilost. Rovněž se nikterak nezmiňuje o problematice ovlivňování ze strany ředitelky ZDVOP. Dále není zcela jasné, za jakých podmínek je možný návrat do rodiny a jaká bude rodině poskytnuta podpora a pomoc. Plán mlčí i o práci s biologickou rodinou a podpoře rodičovských kompetencí. Je samozřejmě možné, tyto kroky by byly vyjasněny na případové konferenci, kam však matka odmítá přijít – nabízí se proto variantní zpracování plánu a soustředění se rovněž na sourozenecké vazby a kontakty.

- 5. Nezletilí sourozenci M. T., J. T., M. T. a A. T.** jsou umístěni ve ZDVOP, jejich rodiče bydlí na ubytovně, jsou závislí na návykových látkách. Děti mají četné neomluvené absence ve škole, po odebrání probíhal jen sporadický kontakt s rodiči.

Poslední analyzovaný plán je již zpracován variantně, jeho kladem je zmínka o společné pěstounské péči a podpora sourozeneckých vazeb. Jediným problematickým aspektem je absence plánu, jak s rodinou pracovat, tzn. konkrétní metody a postupy práce s rodinou a ne pouze obecná vágní floskule.

Pokud bychom měly shrnout naše první poznatky s fungováním IPOD v oblasti sociálně-právní ochrany dětí (podobný nástroj funguje již v zákoně o sociálních službách), rády bychom znovu zdůraznily, že naším cílem není kritika. Ze šetřených případů je patrná preciznost, ovšem objevují se chyby ve správném cílení (např. konstatování povinnosti plynoucí ze zákona, vágní stanovení dalšího postupu a vágní konstatování povinností rodičů, opomíjení kontaktu se sourozencem, ve vyhodnocení u dalších fyzických osob zodpovědných za výchovu nelze ani z dalšího textu zjistit jejich vztah k dítěti). Zejména z místních šetření a pohovorů se sociálními pracovníky vše nasvědčuje, že mají jisté obavy z malých cílů, proto bychom na tomto místě chtěly podtrhnout správné cílení, zahrnující i malé, dílčí kroky, které však budou dosažitelné. Rovněž jsme se setkaly s tím, že pracovníci měli IPOD obrazně řečeno na papíře, protože to vyžaduje zákon, a v hlavě nosili jiný (a většinou

lepší) plán. IPOD by měl mít určitou kvalitu, měl by být konkrétní, s měřitelnými výstupy, mít definovány dosažitelné cíle, být realistický a omezený časem. Jedině tak se může stát moderním nástrojem metodiky sociální práce a praktickou a užitečnou pracovní pomůckou.

Dávky pěstounské péče

Co se týče dávek pěstounské péče, v průběhu prvních 9 měsíců účinnosti novely bylo doručeno 13 písemných podnětů, většinou dotazů na dané téma, a několik telefonátů (jejichž počet statisticky nevidujeme).

Z podnětů je možné najít následující opakující témata:

1. Odměna pěstouna u manželů
2. Odměna pěstouna u prarodičů (s nimiž bydlí i rodič dítěte)
3. Odměna pěstouna vs. předčasný starobní důchod
4. Odměna pěstouna zpětně (před rozsudkem soudu)
5. Povinnost uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče
6. Vzdělávání pěstounů

Všechny evidované dotazy byly v podstatě jen nesouhlasem s textem účinného právního předpisu a ochránce nemohl nijak pomoci.

Nad rámec výše uvedeného byly ještě evidovány dotazy týkající se nepřipravenosti úředníků na novelu a jedna otázka na návštěvy biologických rodičů u „profesionálních“ pěstounů⁵.

Případové konference

Byť je úprava případových konferencí obsažena explicitně až v nové právní úpravě, v této oblasti ochránce nezaznamenal v praxi v podstatě žádné velké praktické změny. Daný nástroj byl hojně užíván i v předchozím období, přičemž naše konkrétní zkušenosti jsou různé. Pro zdar případové konference je samozřejmě důležitá povaha případu, zásadní je rovněž důsledná příprava, dobře stanovený cíl, který bude vhodnou formou komunikován se všemi účastníky, adekvátní účast zainteresovaných účastníků, včetně odborníků. V tomto ohledu stojí i za úvahu uspořádat konferenci expertní, zvláště v těch případech, kdy se odborníci ještě například vůbec neznají či sami nemají jasno, co by bylo možné (alespoň rámcově) činit. Z našeho

⁵ Po konferenci jsme zaznamenaly nedorozumění, podle kterého mělo být v příspěvku řečeno, že je ochránce proti pěstounské péči na přechodnou dobu. Toto tvrzení se nezakládá na pravdě a pochopil-li to tak některý z účastníků, v žádném případě to nebyl záměr. Jen na jednom konkrétním případě matky, jejíž kojeneček byl svěřen do pěstounské péče na přechodnou dobu (aniž soud upravil její možnosti styku s dítětem) a která se s ohledem na svoji drogovou závislost v minulosti, obávala sama oslovit „profesionální“ pěstouny, event. jít k nim domů, ilustrovaly možný problematický aspekt pěstounské péče na přechodnou dobu (bez adekvátní soudní úpravy styku či pomoci orgánu sociálně-právní ochrany dětí). Daný případ byl ale představen z pohledu matky, nikoli zájmu dítěte.

pohledu působí velmi neprofesionálně silné rozepře mezi účastníky, kteří by měli dítěti a jeho rodině být oporou. Rovněž stojí za zmínku, že se v podstatě plošně setkáváme se strohými informacemi o účelu konference, kam jsme zváni a pocitem marnosti, že případová konference nic nevyřešila.

Závěr

Závěrem bychom rády vyjádřily naději, že předchozí řádky nebyly jen prostou kritikou složité práce při výkonu sociálně-právní ochrany dětí, ale právě ilustrací některých úskalí či problematických bodů se podaří zvýšit standart práce s ohroženými dětmi a jejich rodinami v budoucnu.

Vztahy dětí v náhradnej starostlivosti

**Mgr. Andrea Hudeková,
Detský domov Pečeňady
a Rodinný detský domov Piešťany–Kocurice**

Pri starostlivosti o deti, ktoré z rôznych dôvodov nevyrastajú so svojimi rodičmi, vychádzame zo základných a dnes už nespochybňovaných princípov:

- Rodičia a rodina sú základom pre rast a rozvoj detí.
- Všetky deti majú mať právo vyrastať so svojimi vlastnými rodičmi, pokiaľ je to možné a pokiaľ je to v ich najlepšom záujme.

Prečo je kladený taký dôraz na starostlivosť v rodine? Rodina naplňa **potreby dieťaťa** (fyzické, rozumové, emocionálne, sociálne, morálne) a poskytuje dieťaťu **identitu, spolupatričnosť a stálosť** – čiže odpovede na otázky **Kto som? V čo verím? Nakolko patríam do tohto sveta?** Základom pre úspešné naplnenie týchto potrieb je **blízky vzťah**. Mňa osobne veľmi hlboko oslovil fakt, vyplývajúci z výskumu o tom, že v detských domovoch sa často objavujú deti rodičov, ktorí sami pred pár rokmi opustili brány detského domova. Ponúka sa teda otázka, ako bezpečný a stabilný vzťah si zažili sami rodičia detí v detských domovoch a akú vzťahovú väzbu im sami dokázali v súvislosti s tým poskytnúť. A tu sa ukazuje jednoznačná potreba podpory vzťahovej väzby u detí odlúčených od svojich rodičov. Motiváciu pre tieto úvahy a snahy poskytujú teoretické prístupy i praktické poznatky:

- Každý človek žije na duševnej úrovni vo vzájomnom prepletení vzťahových väzieb, ktoré zahŕňajú najmenej štyri generácie. Tým, akú vzťahovú väzbu poskytneme deťom dnes, kladieme základy pre bezpečie a stabilitu detí ďalších troch generácií.

- Ústrednou vzťahovou väzbou pre každého človeka je väzba na matku. Táto väzba sa pre neho stane modelom pre všetky ďalšie vzťahy, v ktorých vzniká emocionálna blízkosť (John Bowlby, napríklad in Hašto). To sa týka predovšetkým vzťahov k otcovi a k súrodencom, ako aj k osobám, s ktorými sú rodičia zviazaní. Sú tu teda i ďalšie dôležité citové väzby: otec – dieťa, muž – žena, dieťa – dieťa.

Pri vzťahoch detí v náhradnej starostlivosti sa vynárajú tieto otázky, ktoré je nevyhnutné držať na zreteli:

- **Aké vzťahy mali deti pred príchodom?**
- **Aké vzťahy majú deti po čase?**
- **Ako zvládnu deti odlúčenie od blízkych osôb?**

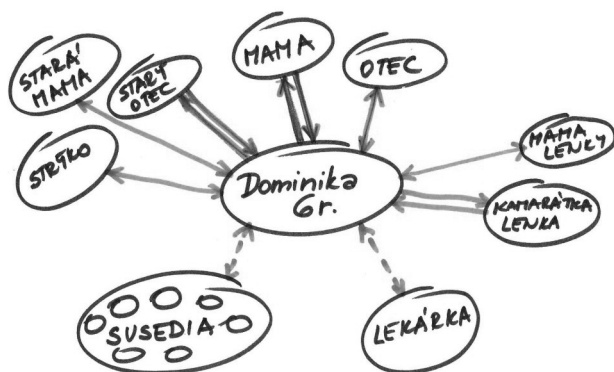
Ak hľadáme odpovede na tieto otázky, musíme zohľadniť dva aspekty problému. Jedným z nich je problematika detí, ktoré v momente príchodu nie sú pripútané a potrebujú nájsť vzťahovú osobu. Ide predovšetkým o malé deti, ktorých situáciu môžu riešiť profesionálne rodiny. Zo štúdií rumunských sirôt vyplýva, že negatívne dôsledky inštitucionalizácie sa takmer neprejavili u detí, ktoré boli osvojené pred šiestym mesiacom veku. Náš prieskum u osvojiteľov potvrdzuje výrazne ľahšiu adaptáciu detí, ktoré pred osvojením žili v profesionálnej rodine, v porovnaní s deťmi, ktoré do osvojiteľskej rodiny prišli zo zariadenia.

Na druhej strane tu sú deti, ktoré do detského domova prichádzajú s tým, že boli od svojej vzťahovej osoby odlúčené. Hoci ich vyňatie je v ich najlepšom záujme a väzba s opatrovateľskou osobou (matkou) nebola často bezpečná, deti odlúčenie vždy prežívajú ako stratu. Ich najčastejšími reakciami na odlúčenie – stratu väzby sú:

- úzkosť a panika
- zlosť a protest/vzdor
- stiahnutie sa a rezignácia
- vyjadrenie duševnej bolesti na telesnej úrovni

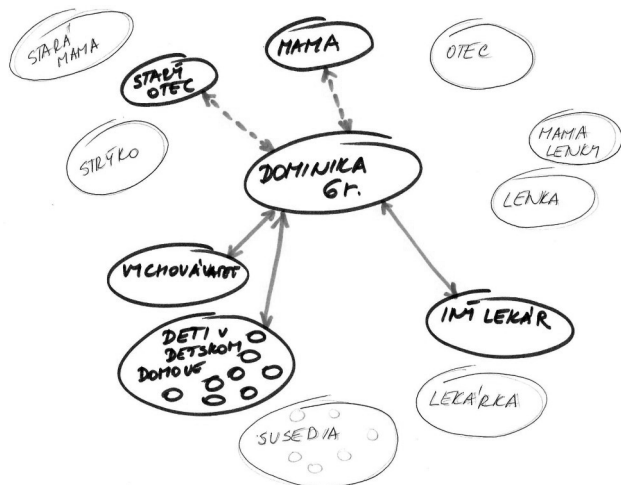
Príbeh Dominiky (6 rokov)

Takto vyzerali vzťahy malej Dominiky pred príchodom do detského domova. Žila so svojou matkou, starými rodičmi a strýkom v 3–izbovom byte. Jej vzťah s matkou bol veľmi blízky. Matka sa v rámci svojich možností starala o dcéru ako najlepšie vedela. Posledné roky ju však premohla závislosť na alkohole. Alkohol nebol neznámy ani ostatným členom domácnosti. Avšak Dominiku milovali a ona ich tiež. S otcom sa Dominika stretávala, hoci s nimi nikdy nežil v spoločnej domácnosti. Dominika nechodila do škôlky, väčšinu času trávila medzi dospelými. Občas sa na pieskovisku pred panelákom hrávala s malou Lenkou. Mama Lenky zvykla k hre dievčat priniesť jabĺčko alebo keksík nie len pre Lenku ale aj pre Dominiku.

Vzhľadom k spôsobu života Dominikovej rodiny, prichádzali jej členovia do konfliktov so susedmi i medzi sebou a práve susedia privolávali policajné zásahy. Podnety od susedov a detskej lekárky viedli k dohľadu nad rodinou Dominiky a po čase vyústili k vyňatiu malej Dominiky z rodiny.

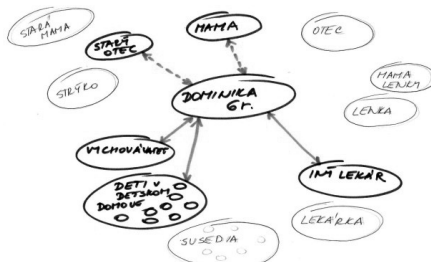
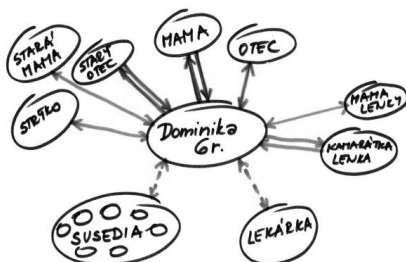
Po 6 mesiacoch života v detskom domove vyzerali vzťahy Dominiky takto:

So starou matkou, strýkom a otcom nebola Dominika v žiadnom kontakte. Starý otec ju navštívil dva krát, matka jej raz volala. Jej závilosť na alkohole sa ešte prehĺbila a výrazne sa zhoršili somatické dôsledky (vo vážnom stave bola hospitalizovaná). Z jej rozhovoru so sociálnou pracovníčkou bola zjavná rezignácia a hlboká ľútosť nad stratou dcéry. Zo života Dominiky sa úplne vytratila kamarátka Lenka. Získala však nových kamarátov v domove. Dominika plakala len prvý deň v detskom

domove. Odvtedy ju nikto plakať nevidel. Zato sa jej však zvýraznil ekzém v okolí očí. Jej imunita bola oslabená, opakovane bola chorá.

Pri pohľade na obrázky vzťahov malej Dominiky sa ponúkajú ďalšie otázky:

- Kto nahradí dieťaťu úlohu pôvodnej rodiny?
- Aké vzťahy bude mať dieťa po odchode z detského domova?
- Akú identitu a sebahodnotu má dieťa v detskom domove?

Ako teda zabezpečiť pozitívny sebabraz dieťaťu v podmienkach detského domova?

V prvom rade je potrebné vypestovať a posilniť u vychovávateľov, profesionálnych rodičov a u ostatných zamestnancov detského domova postoj podporujúci dôverný vzťah. Tento žiadúci postoj by sa dal vyjadriť v poslanstve: „**Som tu pre teba**“ a „**Mám ňa rád**“. **Nevyhnutným predpokladom k tomuto sú:**

- **NEHODNOTIACI, ale AKCEPTUJÚCI** prístup k rodine a pôvodným vzťahom dieťaťa.
- Podpora vzťahu s pôvodnou rodinou.
- Zabezpečenie aspon jedného trvalého vzťahu pre dieťa.

Ďalším predpokladom je **vyladenie vychovávateľa resp. profesionálneho rodiča**, ktorý má ambíciu stať sa vzťahovou osobou pre dieťa. Od vychovávateľa a profesionálneho rodiča to vyžaduje empatiu ako schopnosť a ochotu vcítiť sa do prežívania dieťaťa. To však samo o sebe nepostačuje. Nevyhnutné je zladenie zručností a schopností dospelého s potrebami konkrétneho dieťaťa (napríklad osobná zodpovednosť za dieťa by mala prebiehať na základe vzájomného výberu). Dôležitý je tiež súlad temperamentu vychovávateľa a dieťaťa, prípadne profesionálneho rodiča a dieťaťa (nie každá profesionálna rodina je vhodná pre každé dieťa).

Potrebné zručnosti vychovávateľa a ostatných zamestnancov detského domova vyplývajú z úloh, ktoré vykonávajú v prospech podpory dôverného a bezpečného vzťahu:

- Intenzívny kontakt (fyzický a zrakový) s dieťaťom
- Prejav bezpodmienečnej lásky a prijatia
- Ochrana a obhajoba dieťaťa
- Posilňujúci rozhovor s dieťaťom – o príčinach krízy v rodine
- Posilňovanie rodinných väzieb – plánovanie návštev
- Zahrnutie rodičov a iných príbuzných do starostlivosti a plánovania
- Pomoc rodine pri „ozdravení“ vzťahov.

Pre splnenie týchto úloh vychovávateľ, resp. profesionálny rodič potrebuje poznať históriu a traumy dieťaťa, poznať silné stránky dieťaťa a jeho rodiny, pochopiť príčiny správania dieťaťa, ovládať stratégie na zvládanie agresivity a porušovania pravidiel, trpezlivosť, mať realistické očakávania a úctu k rodičom dieťaťa.

Posledným z kľúčových predpokladov pre vytvorenie dôverného a bezpečného vzťahu s dieťaťom je **dostatok spoločného času**. Pre vychovávateľa a profesionálneho rodiča je preto nevyhnutné venovať dostatok času individuálnej práci, mať priestor a chuť na spoločné úlohy a spoločné trávenie času, plánovanie aktivít a činností (nemennosť, predvídateľnosť a dôslednosť ako piliere istoty a stability), individuálne plánovanie rozvoja osobnosti dieťaťa.

Vytváranie a podporovanie vzťahov v podmienkach detského domova naráža na mnohé obmedzenia. Preto je nevyhnutná tímová spolupráca všetkých dôležitých ľudí okolo dieťaťa. Základom však ostáva ochota na strane dospelých a vedomie spoločného cieľa – podporiť rozvoj osobnosti dieťaťa a aktivovanie jeho potenciálu.

Namiesto záveru:

Pri plánovaní náhradnej starostlivosti o dieťa je potrebné myslieť na to, že cieľom je nahradiť dieťaťu to, čo mu chýba a nie zobrať mu to, čo má!

Individuálne plánovanie práce s dieťaťom v detskom domove a v pestúnskej starostlivosti na prechodnú dobu

Mgr. Danka Pukancová,
riaditeľka Rodinného detského domova Piešťany–Kocurice

Individuálne plánovanie práce s dieťaťom v detskom domove a zvlášť v profesionálnej rodine je neustále diskutovanou témou v sociálno–právnej ochrane detí na

Slovensku. Ako v Čechách tak aj na Slovensku má plánovanie a plány rozvoja osobnosti dieťaťa oporu v súčasnej legislatíve. Otázka by teda nemala stáť, či individuálne a plánovite pracovať s dieťaťom v náhradnej starostlivosti, ale ako to robiť efektívne, neformálne, jednoducho a zrozumiteľne. Workshop ponúkol priestor pre diskusiu a komplexný náhľad na túto problematiku.

Prečo plánovať prácu s dieťaťom v náhradnej starostlivosti, teda aké ciele chceme dosiahnuť pri plánovaní? Individuálne plánovanie nám ponúka perspektívu, nádej, stabilitu a stálosť. Vďaka plánovitej činnosti sa dostávame do porozumenia minulosti, prítomnosti, ale aj ďalšieho smerovania dieťaťa, zároveň vieme sledovať a mapovať rozvoj dieťaťa, máme prehľad vo vzťahoch dieťaťa, aké existujú, akú majú kvalitu a ako s nimi pracovať. Pri plánovaní je potrebné myslieť na budovanie identity detí a tiež byť pripravený na zmeny, ktoré sa udiali a určite ešte v živote dieťaťa udejú.

Zároveň je dôležité hovoriť o tom, prečo je potrebné tieto plány vyhotovovať v písomnej podobe. Táto forma nám ponúka:

- Hodnotenie rozvoja dieťaťa
- Hodnotenie práce vychovávateľa – opatrovateľa
- Pri zmene vychovávateľa – opatrovateľa máme nejaký materiál, ktorý hovorí o doterajšej práci s dieťaťom
- Dôležitosť ciele a plánovite pracovať na individuálnom rozvoji dieťaťa (nie čakať len na náhodné situácie, riešiť len to, čo nám život prinesie)

Aké plány tvoríme na Slovensku:

Individuálny plán rozvoja osobnosti dieťaťa, ktorý obsahuje:

1. a) výchovný plán ročný
b) mesačné plány
c) polročné vyhodnotenia výchovného plánu
2. Sociálny plán dieťaťa a jeho rodiny

Pri tvorbe a vyhodnocovaní plánu pre rozvoj dieťaťa je dôležitá tímová spolupráca, tzn. na jeho tvorbe a realizácii participujú vychovávateľ (opatrovateľ) dieťaťa, všetci potrební a účastní odborníci (sociálny pracovník, psychológ, pedagóg a pod.), samozrejme vlastná rodina dieťaťa, širšia rodina a v neposlednom rade dieťa samotné.

Aké sú to kompetencie, ktoré potrebujú náhradní rodiči, vychovávateľa a ďalší ľudia, ktorí sa o deti žijúce mimo vlastnú rodinu starajú? Podľa programu PRIDE je ich 5 nasledujúcich a z nich vyplývajúce potreby dieťaťa:

- Chrániť deti a starať sa o ne – Potreby súvisiace so starostlivosťou
- Napĺňať vývinové potreby detí a rozpoznať vývinové oneskorenia – Vývinové potreby a kompenzácia nedostatkov
- Podporovať vzťahy medzi deťmi a ich rodinami – Potreba udržiavania kontaktov s biologickou rodinou

- Vytvárať pre deti bezpečné, plnohodnotné vzťahy na celý život – Potreba posilňovania trvalých vzťahov s rovesníkmi a dospelými
- Pracovať ako člen profesionálneho tímu – Sociálne potreby (schopnosť pracovať v skupine)

Pre porozumenie a názornosť Vám ponúkame konkrétny ročný **Individuálny plán rozvoja dieťaťa**, teda 16 ročnej Karin, ktorá je v profesionálnej rodine:

1. Potreby súvisiace so starostlivosťou

	Silné stránky	Potreby a ciele
Fyzický vzhľad	Karin je pekná, vysoká dievčina, s peknými vlasmi, peknou postavou	Viac pozornosti venovať pleti
Stravovanie	Rada je vajíčka na všetky spôsoby, vyprážaný syr, horkú čokoládu	Zmeniť postoj k jedlám, o ktorých hovorí že ich nemá rada, ale nakoniec ich zje, klásť dôraz na pestrú stravu
Oblečenie	Má vkus, pozná módu, vie byť správne kritická pri požiadaní inej osoby na pomoc pri výbere oblečenia, obuvi	Niekedy by mala viac pozeráť na vhodnosť oblečenie hlavne v zimných mesiacoch
Teritórium	Je pracovitá, dbá o poriadok vo svojej izbe	Naučiť sa, že i za zavretými dvierkami skrinky má byť primeraný a prehľadný poriadok
Majetok	Má mobil, chce si nájsť brigádu, aby mala k dispozícii nejaké vlastné finančné prostriedky	Túži po notebooku, chce si šetriť, pomôžem jej nájsť si brigádu, aby mala k dispozícii nejaké vlastné finančné prostriedky

Rozhovor s dieťaťom: (v čom dieťa vníma svoje silné stránky, v čom má ťažkosti a aké sú jeho potreby...)

Myslím si o sebe, že čo sa týka zovňajška mohla som byť aj krajšia. Ale som rada, že som nedopadla horšie. Chcela by som mať dlhšie a krajšie vlasy. A čistejšiu pleť. Rada vysávam a snažím sa robiť veci, ktoré nemám rada. Chcela by som sa naučiť umývať okná. Veľmi rada by som išla do roboty a kúpila si niečo cenné. Niečo, čo budem mať vlastnou zásluhou a nie od niekoho iného.

2. Vývinové potreby a kompenzácia nedostatkov

	Silné stránky	Potreby a ciele
Zdravotné	Je zdravá, pravidelne navštevuje lekárske zariadenia potrebné k pozorovaniu	Prehodnotiť návštevy odborníkov vzhľadom k zmene profirodiny – prostredia (pedopsychiater, kardiológ, očný, kožný a pod.)
Fyzický, pohlavný vývin	Vzrast primeraný veku	Vzhľadom na vek je nutný pohyb – fyzická aktivita (prechádzky, atletika.....) spoločný výber športovej aktivity podľa jej záujmu a možnosti
vzdelávacie	Prejavuje veľký záujem o štúdium na strednej škole a maturite....	Pomôcť zvládnuť prestup na inú školu, podporiť ju v štúdiu – nekompromisne...
Záujmy	Televízia, hudba, facebook, čítanie, príroda...pomoc iným, hranie s deťmi	Zredukovať sledovanie televízie....
Vyššie potreby	Záujem o náboženstvo, mystiku....	Redukovať a správne smerovať názory na vieru, privádzať ju do porozumenia
Emocionálne	Empatická, citlivá....	Naučiť ju správne charakterizovať pocity. Rozlišovať pocity – správne konanie....
Pocit dôležitosti	● Cíti potrebu pomáhať, občas si vynucuje pozornosť. ● Spolupatričnosť: Pokladá sa za člena biologickej rodiny, najbližší vzťah má k novej sestre – Zuzane; berie ju za svoj vzor, je spokojná a hrdá so vzťahom ● Zodpovednosť: Začína chápať zodpovednosť za svoje konanie ● Jedinečnosť: Je hrdá na svoje prvé úspechy v novej škole – z matematiky, ● Vzory: Najdôležitejšími osobami v jej živote sú sestry Zuzky, nová neter Petka a náhradný rodič.	Usmerniť, kedy je jej dôležitosť na mieste.... Povzbudzovanie za konkrétne úspechy v škole. Kontrolované ponúkание možnosti samostatného rozhodovania sa vo veciach, ktoré sa jej týkajú, pomoc pri hľadaní morálnych vzorov.
Osamostatnenie	Zatiaľ neprejavuje potrebu osamostatnenia, skôr má strach zo samoty..... No snaží sa pochopiť potrebu osamostatnenia.	Pripraviť ju na osamostatnenie – ukázať jej vzory. Naučiť ju správne rozlišovať životné potreby a priority....

Zábava a	Snaží sa byť spoločenská, zábavná, vtipná.....	Naučiť ju správne rozlišovať kedy je vhodný čas na zábavu a kedy sú prvoradá povinnosti...

Rozhovor s dieťaťom:

Chcela by som sa zbaviť „nálepky“, že som bola na psychiatrii a preto musím byť nenormálna...V budúcnosti by som sa chcela zamestnať a nechcem aby ma kóli tomu odsúdili. Bojím sa, že ak sa osamostatním a zlyhám nikto mi nepomôže. Chcem vyštudovať a venovať sa práci ktorá bude mať za účelom pomoc ľuďom ktorý to potrebujú.

3. Potreba udržiavania kontaktov s biologickou rodinou

Silné stránky	Potreby a ciele
Veľmi je naviazaná na svoje sestry a niekedy to preháňa.... Ale inak má veľmi pekný vzťah s nimi..... Myslím si, že na svoj vek má k sestrám veľmi zodpovedný prístup... Stará sa o svoje sestry..	Má problém odpustiť rodičom, no budeme sa snažiť, aby pochopila konanie svojich rodičov... Uskutočňovanie návštev sestier...

Rozhovor s dieťaťom:

Mám veľmi rada svoje sestry a myslím si, že oni ma potrebujú. Potrebujú mať pocit, že aj keď sa im veľmi nedarí ja budem vždy s nimi a budem ich podporovať. Chcela by som odpustiť rodičom...a prehovoriť najstaršiu sestru aby sa vzchopila, našla si prácu a začala žiť samostatne. Potrebujem mať istotu, že moje sestry sú šťastné a nič im nechýba.

4. Potreba posilňovania trvalých vzťahov s rovesníkmi a dospelými

	Silné stránky	Potreby a ciele
rovesníci	Je veľmi pozorná, vie si vypočuť problémy iných rovesníkov. Vždy ju trápia ich problémy a chcela by ich všetky vyriešiť.	Potreba regulácie pri prehnanej pomoci rovesníkom... Vyčleniť si pár hodín do týždňa a stráviť spoločný čas na spoločné rozhovory, Ponúknuť možnosť pozvať jej priateľov.
dospelí	S dospelými, ak nemá rovesnícku konkurenciu, si rozumie...	Treba vysvetliť, že láska dospelých k deťom, nie je podmienená konkurenciou detí, ale ich správaním....

Rozhovor s dieťaťom:

Som ku kamarátom chápvavá snažím sa im byť oporou. Trápi ma keď pred mojimi očami niekomu ubližujú....ak môžem,zasiahnem.

5. Sociálne potreby (schopnosť pracovať v skupine)

Silné stránky	Potreby a ciele
Vie pracovať v skupine, hlavne ak má výhodu nejakého vedomia a je žiadaná.... Zúčastňuje sa na rôznych akciách a hrách v skupine...	Naučiť ju chápať, že i keď nebude vedomostne žiadaná, že sa musí prispôbiť skupine a nie skupina jej.. Podporovanie pocitu dôležitosti s cieľom získať vyšší status v skupine rovesníkov v škole, pochvala za vykonávanie úloh, zadávanie mu úloh, ktoré musí riešiť spolu s ostatnými

Rozhovor s dieťaťom:

Cítim sa dobre vo veľkej skupine priateľov.. Rada im pomáham... Viem sa vžiť do ich problémov.... Nerada sa prispôsobujem, ak si myslím, že mám pravdu.... Chcela by som sa naučiť ustáť kritiku väčšej skupiny...

Sociálny plán dieťaťa a jeho rodiny

Zodpovedný ÚPSVR – kolízny opatrovník

Podpisuje ho zástupca mesta, obce a detského domova

1. Popíše sa momentálna situácia rodiny dieťaťa
2. Konkrétne úlohy pre zodpovedných – 3 možné ciele
 - návrat do rodiny
 - náhradná rodina
 - osamostatnenie sa

Súčasť individuálnej práce s dieťaťom

- Kniha života
- Genogram
- Ekomapa
- Fotografie
- Diplomy, ocenenia, vysvedčenia
- Listy

Mesačné plánovanie realizujeme v našom detskom domove formou listu dieťaťu, v ktorom zhodnotíme uplynulý mesiac a vytýčíme si plánované úlohy na ďalší mesiac. Taktiež uvádzame pre názornosť a porozumenie dva listy:

List pre Danca

Milý synak Danco, je tu júl a s ním aj nový list pre Teba. Stalo sa to, že už sú tu prázdniny. Začal si ich z prudka brigádou u nás v Kocúrkove. Prekladal si nábytok, zariadoval z Ivanom Držkom izby. Chodil si sa kúpať na Borovské jazero. Pomáhal si aj na dome v Ostrove. Boli sme aj v Slavkove u Brna kam si sa veľmi tešil. Ohúrili ťa tam dobové zbrane a uniformy. Po zhliadnutí historických faktov a udalostí sme sa presunuli v histórii o pár miliónov rokov do zadu do Dinoparku. Nevieť už síce prečo si sa tam odul ako balón, ale jedlo ti zdvihlo náladu. Cestu domov sme prežili v zdraví a pohode. Trošičku sme po ceste poblúdili ale to bola zasa moja ignorácia GPS zariadenia. Toto stihneme v auguste

- liečenie v Starom Smokovci
- kožnú lekárku
- kúpiť kuchárske oblečenie

ujco Miloš

Ahoj Erik,

tak a už nám prešli celé prázdniny:(, keby som mala zhodnotiť mesiac august, tak by som povedala, že sme si užili pekné chvíle a dobre sme si zaplávali:). Aj keď sa nám nepodarilo naučiť ťa plávať, nevadí, nabudúci rok sa nám to určite podarí. Bol si týždeň doma s mamiinou a babkou stalo sa tam, že mamina nezvládla liečbu a vrátila sa znovu k alkoholu, to nás všetkých zarmútilo:(. Ale doma sa ti páčilo, aj keď si sa hral stále iba na počítači a pozeral telku. Dokonca si bol taký zaujatý hrou, že si si zabudol umyť zuby celý týždeň:). No u zubára na kresle si to odpykáš:). Stále ste s Kristiánom niekam chodili, buď ste spali u Kikovej babky alebo u Bazalových, alebo niekto spal u nás. Myslím, že ste mali pekné prázdniny. Posledné dni si si začal opakovať matematiku a čítanie, opisovanie, atď. To aby si nešiel do školy s prázdnu hlavičkou:). Na mesiac september si dáme bojové ciele: poctivo sa pripravovať do školy, budeme sa zameriavať na to, aby si sa dokázal čo najviac sústrediť na hodine:)(sem tam sa triedna stá-žuje, že hladíš do okna a nezapájaš sa), sám myslieť na to, že si treba umyť zuby:)(a neboj ja ti zo všetkým rada pomôžem:).

s láskou teta Editka:)

Workshop na téma: Sanace rodiny z perspektivy novely a praxe

**Lektorka: Věra Bechyňová,
STŘEP, o.s. – České centrum pro sanaci rodiny**

Workshop byl organizován blokově tak, že v rozsahu dvou na sebe navazujících bloků (vždy po 1,5 hodině) si účastnice/íci vyměňovali zkušenosti z prvních sedmi měsíců účinnosti novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, které se promítají do praxe v oblasti sanace rodin s ohroženými dětmi.

Workshopu se zúčastnilo 43 sociálních pracovníčků OSPOD, kurátorek pro děti a mládež, sociálních pracovníčků věnujících se poskytování sociálních služeb v nestátních neziskových organizacích.

Během prvního bloku probíhala diskuse ohledně následujících témat:

1. Vyhodnocování situace dítěte a rodiny
2. Individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD)
3. Síťování služeb/dalších forem pomoci
4. Skupinový výběr kazuistiky pro následující rozbor

Účastníci se shodli na tom, že kvalitní vyhodnocení situace dítěte a rodiny je základem pro další postupy sociální práce s dítětem a jeho rodinou. Nevyhodnotí-li sociální pracovník situaci dobře, pravděpodobně se nepodaří naplánovat kroky pro IPOD tak, že povedou k ochraně dítěte a k naplňování jeho potřeb. S kvalitou vytvořeného plánu přímo úměrně souvisí i nasíťování vhodných služeb a dalších forem pomoci.

Proto sociální pracovníci/íci potřebují zjistit a následně pracovat s následujícími fakty:

- Zjistit a pochopit, co a proč se v rodině děje.
- Kdy a kde se co děje/stalo.
- Kdo u toho je/byl přítomen.
- Jaký je současný stav dítěte.
- Jaký je současný stav jeho sourozenců.
- Vyhodnotit míru rizika v péči o dítě i jeho sourozence.
- Rozhodnout o přiměřené podpoře/intervenci dítěti/rodině.
- Zastavit nežádoucí situaci.
- Obnovit fungování rodiny tak, aby v ní mohlo dítě bezpečně vyrůstat, příp. aby se mohlo vrátit zpět z instituce, do které bylo v důsledku zjištěného vysokého/akutního rizika umístěno.

Účastníci se shodli na tom, že vyhodnocování významně ovlivňují následující faktory:

- porozumění tomu, co a proč je vyhodnocováno,
- spolupráce s rodiči a nebo jinou signifikantní osobou pro dítě,

- spolupráce s dítětem,
- způsob kladení otázek,
- volba slov,
- přiměřenost (obsahová i organizace),
- atmosféra při vyhodnocovacím rozhovoru,
- další zacházení se získanými výstupy.

Shodli se, že za příklad dobré praxe lze považovat takový proces vyhodnocování, kterým pracovník pomůže rodině získat takový náhled na aktuální situaci, že jsou rodiče i děti motivováni ke spolupráci nejen na tvorbě individuálního plánu ochrany dítěte, ale i na způsobech „překlápění“ jeho jednotlivých bodů do běžného života rodiny.

Lektorka účastníkům nabídla ze své praxe soubor principů pro vyhodnocení situace dítěte a rodiny, které společně využívali v práci s kazuistikou během druhého bloku workshopu:

- Používejte empatii.
- Nejdříve věnujte pozornost bezpečí dítěte.
- Vyhodnocujte podle věku dítěte.
- Uvědomujte si, že vaši pozornost upoutají mnohem rychleji negativní projevy než ty, které fungují dobře.
- Důležité je, které vzorce chování v rodině převažují.
- Vyhodnocujte naplňování potřeb dítěte.
- Pro vyhodnocení používejte slova s citově neutrálním významem.
- Vyhodnocujte i to, co je dobré, co funguje.
- Pracujte s časem.
- Vyhodnocujte situaci každého dítěte v rodině zvlášť.

JAK SE ŽIJE s DOHODAMI aneb dohody o výkonu pěstounské péče v praxi

Veronika Hofrová, STROP o. p. s., Zlín

STROP o. p. s. je organizace pověřená k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a v rámci toho také k uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče.

Problematikou dětí, které vyrůstají mimo své přirozené rodinné prostředí, se zabýváme od roku 2002. Uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče pro nás

neznamenal nové směřování naší organizace, ale spíše nový rámec našich dosavadních služeb a doprovázení pěstounů a dětí v pěstounské péči.

Celá transformace systému péče o ohrožené děti tak, jak ji vnímáme, směřuje k profesionalizaci pěstounské péče – tedy k tomu, aby se pěstounská péče stala službou dítěti a jeho rodině. K tomu pěstouni potřebují vzdělání, podporu, vedení a také dostatečné finanční ohodnocení. Dohody o výkonu pěstounské péče pak právě tyto atributy konkretizují.

Práva a povinnosti pěstounů upravené dohodami o výkonu pěstounské péče by měly postihovat právě ty oblasti života, které jsou pro děti vyrůstající mimo své přirozené rodinné prostředí specifické oproti ostatním dětem. Na straně dětí se jedná o zpracování traumatu ze ztráty přirozeného rodinného prostředí, utváření identity dítěte v pěstounské péči, specifické potřeby související s genetickou zátěží a vývojovými fázemi dítěte. Na straně pěstounů potom jde o zpracování a přijetí role pěstouna v její mnohoznačnosti a složitosti, vztah pěstounů k rodině a původu dítěte a spolupráce s rodinou dítěte.

Dohody o výkonu pěstounské péče by měly v zásadě upravovat čtyři oblasti v životě pěstounů a dětí v pěstounské péči:

- tzv. respitní péče (krátkodobá i dlouhodobá)
- vzdělávání pěstounů
- doprovázení pěstounů, zprostředkování nebo poskytnutí odborné pomoci
- vztah dítěte k jeho rodičům a rodině

Jsmo přesvědčeni o tom, že konkrétní naplňování dohody je třeba maximálně individualizovat pro každou rodinu podle potřeb svěřeného dítěte.

Respitní péče

§47a odst. 2 písm. a) a b) zák. 359/1999 Sb.

Jedná se o právo pěstounů **na poskytnutí pomoci** se zajištěním péče o svěřené děti. Tuto pomoc vnímáme jako potřebnou zejména u dětí se specifickými potřebami (zdravotní postižení, vývojové potíže), kde se může jednat např. právě o vyhledání vhodného typu tábora pro dítě nebo zajištění pečovatele, schopného postarat se o dítě s handicapem. Tento typ služby bude zřejmě také často využíván u pěstounů – prarodičů, kteří s ohledem na svou sociální situaci jen stěží budou moci děti krátkodobě svěřit členům širší rodiny. Nemyslíme si, že zákonodárce chtěl tímto ustanovením umožnit, aby svěřeným dětem byly hromadně propláceny letní táborové pobyty, zájmové kroužky či hlídací koutky.

Vzdělávání pěstounů

§47a odst. 2 písm. d) a f) zák. 359/1999 Sb.

Zákon doslova uvádí, že pěstoun je povinen zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě. I zde je třeba hledat individuálně vhodnou formu tohoto

zvyšování znalostí a dovedností – nejedná se pochopitelně pouze o přednášky. Využít lze i skupinové vzdělávání s interaktivními a supervizními prvky, četbu odborné literatury, případně individuální vzdělávání. Doprovázející organizace by vždy měla brát zřetel na osobnost pěstouna a podle toho volit nejvhodnější formu vzdělávání. Obsah vzdělávání by pak měl odpovídat situaci svěřeného dítěte a jeho potřebám.

Doprovázení pěstounů, zprostředkování nebo poskytnutí odborné pomoci *§47a odst. 2 písm. c) a g) zák. 359/1999 Sb.*

Pod tuto oblast záměrně zařazujeme i ustanovení, že pěstoun má povinnost umožnit sledování naplňování dohody. Vnímáme tuto jeho povinnost spíše jako právo být v pravidelném kontaktu se svým klíčovým pracovníkem. Vycházíme z předpokladu, že hlavním smyslem této úzké spolupráce je navázání vztahu mezi klíčovým pracovníkem a pěstounem, který je založen zejména na vzájemné důvěře a stejném vnímání smyslu a cíle péče o konkrétní dítě. Klíčový pracovník je pak přítomen i v situacích, kdy se dítěti i pěstounům dobře daří a může s nimi sdílet jejich radost a úspěchy. Jen tak se zvyšuje pravděpodobnost, že klíčový pracovník zachytí první signály možných problémů a že pěstoun bude schopen s ním sdílet i své pochybnosti a případné nezdary. Tuto spolupráci doprovázející organizace a pěstouna považujeme za nejlepší prevenci problémů a neúspěchů v pěstounské péči.

Vztah dítěte k jeho rodičům a rodině

§47a odst. 2 písm. e) a h) zák. 359/1999 Sb.

Uvedená ustanovení zákona mluví o sounáležitosti dítěte s jeho rodiči a osobami blízkými. Bylo by zavádějící zúžit toto ustanovení pouze na kontakty dítěte s jeho rodinou (případně asistované kontakty). Některé děti přicházející do pěstounské péče mají se svými rodiči či dalšími příbuznými navázaný vztah a – pokud je to v zájmu dítěte – je třeba tento vztah podporovat a rozvíjet, nejen prostřednictvím vzájemných kontaktů. Je třeba pomáhat dítěti zpracovat jeho minulost, přijmout ji se vším, co obnáší, protože jen takto může z dítěte vyrůst sebevědomý dospělý člověk se zdravě utvořenou identitou. A to se samozřejmě týká i dětí, které se svými příbuznými nemají vytvořený vztah, nebo kde byl vztah dlouhodobě přerušen a jeho obnovení není možné. Klíčovým prvkem vztahu dítěte k jeho rodině je to, jakým způsobem pěstoun rodinu dítěte vnímá a přijímá. Je těžké budovat v dítěti pozitivní a realistický vztah k jeho původu, pokud se sami pěstouni domnívají, že na rodině dítěte nic pozitivního není, že jsou to lidé, kteří nikdy nic dobrého neudělali a že je třeba před nimi dítě chránit. To je zřejmě jeden z nejtěžších úkolů pěstouna; přijmout svou roli nikoliv jako protiklad či nahrazení rodičů dítěte, ale jako jejich doplnění. Prostřednictvím poradenství a doprovázení pomáháme pěstounům reflektovat jejich vztah k rodině dítěte, nacházet nejvhodnější způsob, jak

s dítětem o jeho rodičích mluvit. Pokud jde o samotné kontakty rodičů a dítěte, vždy do těchto kontaktů zapojujeme i pěstouny, neboť právě vztah mezi pěstouny a rodiči je úhelným kamenem toho, jak bude samo dítě vnímat své rodiče a to, odkud ono samo pochází.

Z praxe víme, že někteří pěstouni vnímají práva a povinnost, zakotvené v dohodách o výkonu pěstounské péče, spíše jako komplikaci, někdy dokonce jako obtěžování ze strany státu. Je tomu tak zejména u rodin, které vykonávají pěstounskou péči již delší dobu a pro které spolupráce s doprovázející organizací znamená dalšího člověka, který jim bude zasahovat do rodiny. Tady je třeba citlivě a trpělivě vysvětlovat smysl dohod jako pomoci a podpory pěstounů v těch oblastech, kde to potřebují. Začínající pěstouni zpravidla díky přípravě na přijetí dítěte již rozumí významu týmové práce v oblasti péče o ohrožené děti a uzavření dohody o výkonu pěstounské péče a následná spolupráce s doprovázející organizací je pro ně samozřejmou součástí výkonu pěstounské péče.

Jsmo přesvědčeni, že má smysl, aby organizací, které s pěstouny uzavírají dohody o výkonu pěstounské péče, byl dostatečný počet. Již dnes je patrné, že nabídky jednotlivých organizací se od sebe liší – mimo jiné i tím, na kterou z výše uvedených oblastí kladou důraz. Pěstouni si tak mohou zvolit doprovázející organizaci, která bude své služby pěstounům zaměřovat na potřeby konkrétního svěřeného dítěte.

Věříme, že formalizování spolupráce pěstounů s odborníky (právě prostřednictvím dohod o výkonu pěstounské péče) přispěje k větší profesionalizaci péče o děti umístěné mimo svou rodinu.

PĚSTOUNSKÁ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU

Tematická skupina – reflexe zkušeností a příklady dobré praxe

PhDr. Eva Rotreklová, TRIADA–Poradenské centrum, o.s. Brno

Příklady dobré praxe a náměty k diskusi vycházejí z dosavadních zkušeností a odborné spolupráce s pěstouny na přechodnou dobu v krajích Olomouckém, Zlínském a Jihomoravském.

Práce ve skupině se soustředila zejména na témata:

- Aktuální situace
- Pěstouni na přechodnou dobu = profesionálové

- Odborná příprava pěstounů
- Odborné doprovázení pěstounské péče na přechodnou dobu
- Vzdělávání, prohlubování znalostí a rozšiřování dovedností
- Spolupráce
- Náměty – možnosti, rizika

Aktuální situace

V průběhu roku se zásadně změnila situace v počtu pěstounů na přechodnou dobu zařazených do evidence a v počtu dětí, které byly do této formy pěstounské péče svěřeny. Na konci roku 2012 bylo v České republice jen něco málo přes desítku pěstounů, během letošního roku jsme se dostali na číslo převyšující sto. Co je ještě důležitější je skutečnost, že prudce stoupl i počet dětí, zejména kojeneckého a batolecího věku, které byly do této formy umístěny – tím se také naplňuje jeden z cílů celého transformačního procesu – snížit počet dětí umístěných v ústavní výchově.

Znamená to, že pěstounská péče na přechodnou dobu zaujala v systému péče o ohrožené děti důležité místo, vymezuje se svým účelem vůči ostatním, tradičním typům péče a je nezbytné věnovat pozornost jejímu odbornému rozvoji a metodické podpoře.

V celém systému péče o ohrožené děti existují významné rozdíly mezi jednotlivými kraji České republiky, je to dáno jednak rozdílnou socioekonomickou situací, ale také prioritami vlastní koncepce každého kraje, kterou v systému přijal a systematicky rozvíjí.

Pěstouni na přechodnou dobu = profesionálové

Přijímáme-li tezi, že účelem pěstounské péče je služba dítěti, pak toto tvrzení platí v případě pěstounské péče na přechodnou dobu naprosto jednoznačně. Jsou to a měli by to být profesionálové, kteří jsou pro svoji práci odpovídajícím způsobem kvalifikováni, mají vytvořeny podmínky pro péči, odborné zázemí a jsou za tuto činnost placeni.

To klade samozřejmě specifické nároky na schopnosti a dovednosti pěstounů, kteří tuto službu dítěti poskytují. Jedná se také o jejich rodinné příslušníky, jejichž životní podmínky jsou péčí o svěřené děti bezesporu ovlivněny. Dosavadní zkušenosti ukazují, že ministerstvo práce a sociálních věcí ve svých metodických pokynech dobře definovalo nároky na schopnosti a podmínky pěstounů, kteří tuto péči mohou vykonávat. Zvláštní pozornosti tady zasluhuje rodinný systém uchazečů, počet a zejména věk dětí, které v rodině vyrůstají. Řada zájemců o tento typ péče právě tyto podmínky nesplňuje a je velmi obtížné mnohým z nich vysvětlit, jaká rizika odborníci v jejich rodinné situaci vnímají.

Odborná příprava pěstounů na přechodnou dobu

V souladu s příslušnými ustanoveními zákona 359/99 Sb. v platném znění je odborná příprava předepsána v minimálním rozsahu 72 hodin, naše praxe se ustálila na počtu 81–83 hodin podle individuálních potřeb uchazečů. Obecně se ve většině krajů uskutečňuje příprava tak, že zájemci absolvují nejprve základní část společně zaměřenou na téma pěstounské péče obecně a návazně pak specializační část.

Program specializované části probíhá ve skupině (6–8 účastníků) a je zaměřen zejména na:

- situace dětí a rodičů, kterým je pěstounská péče na přechodnou dobu určena
- přijímání dětí do péče – role jednotlivých subjektů
- spolupráce s rodiči umístěného dítěte a se širší rodinou
- zdravotní rizika v péči o novorozence a kojence
- proces návratu dítěte do rodiny nebo jeho přechod do jiného typu péče
- týmová spolupráce
- komunikační dovednosti
- ochrana osobních a citlivých údajů dítěte, jeho rodiny a osob, do jejichž péče je dítě následně svěřováno
- předání dítěte, ukončení péče, reflexe průběhu péče
- podmínky v rodině pěstouna, psychohygienu a odpočinek pěstouna.

V individuální části přípravy se uchazeči s lektorem zaměřují zejména na své předpoklady pro výkon péče a na připravenost členů jejich rodiny.

Odborné doprovázení pěstounské péče na přechodnou dobu

Dohody o výkonu pěstounské péče = nezbytná podmínka pro profesionalizaci pěstounské péče, t. j. zajištění kvality poskytované péče a výkonu služby.

Vyžaduje:

- vysokou kvalifikaci pracovníků v roli klíčových pracovníků doprovázejících organizací
- systematickou individuální odbornou práci s pěstouny, jejich rodinou
- systematickou a odbornou práci s rodiči umístěného dítěte (OSPOD)
- vysokou úroveň spolupráce týmu: OSPOD – doprovázející organizace– pěstouni – další odborníci
- specializované vzdělávání pracovníků a supervizi
- metodické postupy (odborné pracoviště) a reflexe jejich použití v praxi
- vysokou míru spolupráce:
 - krajský úřad jako správce evidence osob
 - OSPOD umístěného dítěte a jeho rodičů
 - soud místně příslušný dítěti

- doprovázející organizace pěstounů na přechodnou dobu
- rodiče dítěte
- při přechodu dítěte do dlouhodobé péče se připojují osvojitelé (vybírání z evidence KrÚ), případně i jejich OSPOD pěstouni – dtto výše + doprovázející organizace
- intenzivní a systematickou individuální práci s pěstouny na přechodnou dobu s výrazným prvkem reflexe průběhu pobytu dítěte, prožívaných změn a dopadu do rodinného systému.

Dosavadní obtíže:

- nedostatečná kapacita místně dostupných kvalitních odborných služeb s kvalifikovanými klíčovými pracovníky – doprovázející organizace
- nejednotnost v metodických postupech.

Živým a aktuálním tématem je stále spolupráce s rodiči umístěného dítěte. Aby pěstouni mohli spolupracovat s rodiči umístěného dítěte a prohlubovat jeho sounáležitost s vlastní rodinou, musí k tomu mít vytvořeny podmínky – to je úkol OSPOD a doprovázející organizace.

I v některých případech, kdy matka uvažuje o souhlasu s osvojením narozeného dítěte je třeba respektovat její přání mít informace o dítěti a místě jeho pobytu. V případech, kdy dítě přechází do dlouhodobé formy pěstounské péče je prostor pro práci s rodiči velký a je třeba rodiče připravit na tuto změnu a vytvořit podmínky pro udržení vztahů s jejich dítětem.

Nejedná se jen o poskytnutí prostor a asistence u kontaktů – k těm pravděpodobně nebude následně ani docházet, pokud se pěstouni a rodiče stále budou poprvé (a někdy taky naposled) scházet u soudu, pokud rodiče nebudou připravováni na přechod dítěte do pěstounské péče a nebudou vědět, kde jejich dítě bude a kdo se o něho bude starat. Také sociální práce s rodiči dítěte v průběhu umístění je stále jen výjimečnou a tím se také snižuje šance dítěte na udržení vrozených vztahů a porozumění své životní historii.

Vzdělávání pěstounů na přechodnou dobu

Jak praxe ukazuje, je třeba zajistit pěstounům na přechodnou dobu příležitost ke zvyšování dovedností a prohlubování znalostí v péči o svěřené dítě. To vyžaduje specializované vzdělávací programy a není dostatečným řešením skupinové vzdělávání s ostatními pěstouny a zejména pěstouny – příbuznými. Témata, která tyto skupiny zajímají a situace, které řeší jsou zásadně odlišná.

Jednou z ověřených možností je skupinový program se vzdělávacími prvky, zaměřený na výměnu zkušeností, reflexi konkrétních situací a diskusí k aktuálním

tématům. Obvykle se skupina schází 1 x za dva měsíce, počet účastníků 8–12 (z krajů Zlínského, Olomouckého a Jihomoravského), počet výukových hodin 4–6.

V průběhu vzdělávacího programu je zajištěno hlídání svěřených dětí, jedná se zejména o děti kojeneckého věku.

Možnosti, příležitosti, náměty k dalšímu rozvoji pěstounské péče na přechodnou dobu:

- zpracování závazného metodického postupu, při příchodu dítěte do PPPD a jeho návratu k rodičům a odchodu z PPPD do následné péče,
- vymezení rolí jednotlivých institucí a osob, včetně jejich zodpovědnosti za dodržení stanovených metodických postupů,
- zvyšování kvalifikace klíčových pracovníků při doprovázení PPPD,
- průběžná reflexe a aktualizace situace s ohledem na novelizaci právních předpisů – zejména nového občanského zákoníků,
- postupná příprava na rozšiřování této formy i na další věkové kategorie dětí a životní situace rodin – dobrý nástroj – musíme se naučit s ním zacházet a využívat,
- rozšiřování forem a specializace odborné přípravy a vzdělávání pěstounů na přechodnou dobu, zavádění skupinové a individuální supervize,
- orgán sociálně-právní ochrany dětí – stále více se stává řídicím prvkem v případové práci s kontrolní kompetencí, přímá práce s pěstouny, dětmi a jejich rodiči se přesouvá více do oblasti odborné spolupráce doprovázejících odborníků.

Více forem péče o děti umístěné mimo rodičovskou péči = možnost výběru dle individuální situace dítěte a jeho rodiny = větší pravděpodobnost pro překonání krizové situace a návrat dítěte do jeho přirozeného rodinného prostředí.

Možnosti alternativ v péči o děti umístěné mimo svoji rodinu – Sekční umístění

**Mgr. Tereza Jandová,
ředitelka Soukromého dětského domova v Korkyni**

„Ne každá rodina dokáže dát svým dětem vše, co opravdu potřebují. Dětský domov rodinu nenahradí. Může být ale místem, kde mohou bezpečně vyrůstat a rozvíjet se, aniž by svou rodinu přišly.“

Loňská reflexe dvacetiletého působení Soukromého dětského domova v Korkyni a nově získané zkušenosti z mezinárodního projektu, nás přivedli k myšlence definování nového poslání naší organizace. Dětský domov Korkyně se nyní chce stát místem, kde mohou děti **bezpečně vyrůstat a rozvíjet se, aniž by svou rodinu přišly**.

Po zkušenostech z minulých let v práci s rodinou je nám jasné, že určité procento dětí a jejich rodin nemůže žít společně. Přesto je možné zachovat jim dobrý a bezpečný kontakt, nutný zvláště pro budování identity dítěte, pomoc vyrovnat se s traumatem, které mu umístění mimo rodičovskou péči přineslo a pomoc nalézt jistotu a stabilitu svého dalšího bytí.

Ke každému příběhu, který si k nám dítě přináší, se snažíme přistupovat s co možná největším respektem a úctou. Proto naše práce s rodinami a jednotlivé možnosti kontaktu mezi dítětem a jeho rodinou jsou velmi různé. V domově jsou nyní děti, u kterých se nyní plánuje zrušení ústavní výchovy – ty jsou již skoro stále doma. Další skupinou jsou děti, které pravidelně docházejí či dojíždějí ke svým rodinám na víkend. Některé děti mohou ve svých rodinách trávit prázdniny. Další možností je pravidelný kontakt se svojí rodinou, a to jak za doprovázení ze strany dětského domova, tak i následně bez něj. Poslední nově vzniklou skupinou jsou děti, které jsou v tzv. sekčním umístění.

Inspirace ve Francii

Zde jsme se inspirovali francouzskou praxí dětského domova v Clair Logis a místními možnostmi umístování dětí mimo rodičovskou péči. Zde je totiž možné umístit dítě do péče dětského domova s tím, že je přesně stanoveno, kolik dní v týdnu bude dítě trávit v domově a kolik dní se svým rodičem. Toto rozhodnutí je možné samozřejmě revidovat a přizpůsobovat aktuální situaci v rodině. Tato možnost umístění dle našeho názoru velmi dobře umožňuje dítěti, rodiči i dětskému domovu naplňovat jejich práva s velkým respektem k možnostem všech zúčastněných. Pro tuto práci je třeba týmu, který nepracuje pouze s dítětem v domově, ale pomáhá mu i v jeho rodinném prostředí. V ideálním případě se jedná o 3 pracovníky. Sociálního pracovníka, který pracuje s rodiči (na přípravě prostředí, zvyšování jejich rodičovských kompetencí, podpoře či nasměrování na další specializované služby pro rodiče...), vychovatele, který je zde za zajištění a naplňování potřeb dítěte (v domově i mimo něj) a pracovníka, který oba „týmy“ koordinuje a sleduje jejich zájmy a možnosti. Tato úloha je nesnadná, neboť např. zájem rodiče se ne vždy slučuje s jeho možnostmi. Téma budování identity je pro děti v dětských domovech velkou neznámou. V případě, že zapojujeme rodiče do péče o jejich děti, získáváme první základní stavební kámen a to, že vím, odkud jsem a kam (do jaké rodiny) patřím. Proto se nám možnost tohoto typu péče velmi zalíbila a pokoušíme se ji realizovat v našich podmínkách.

Kdy a jak využíváme této praxe v našem domově?

V našich podmínkách soudy ve svých rozhodnutích nenařizují jak často a kde by měl kontakt mezi dítětem a jeho rodinou probíhat. Neodpustím si nenapsat, že to trochu vypovídá o našem respektu k rodině jako takové, respektu k jejím právům a zároveň i o respektu k právům jednotlivce. Také se bohužel ještě neustále setkáváme s názorem, že děti je třeba před jejich rodiči ochránit tím, že jim zamezíme kontakt. Přesto však netřeba se zdávat. Naše zákony možnost kontaktu dítěte s rodinou také umožňují. Je třeba dobře zmapovat situaci v rodině, její možnosti a sladit to vše se zájmem a potřebami dítěte. Pro volbu tohoto typu umístění v našem případě péče je třeba splňovat následující podmínky:

- Dítě má tuto možnost zájem a je v souladu s jeho potřebami.
- Rodič je schopen zajistit po dobu pobytu dítěte doma bezpečné prostředí a péči.
- Škola, do které dítě dochází, je dobře dostupná z místa trvalého pobytu rodiče i z dětského domova.
- Rodič a dětský domov jsou v souladu s plánem podpory a péče o dítě – je jim jasné, že společně musí pravidelně komunikovat.
- OSPOD souhlasí s tímto typem péče o dítě a svůj souhlas pravidelně dokládá povolením pobytu dle zákona č.359/1999 Sb. § 30.

Celý tento proces a následný plán péče je třeba pravidelně upravovat dle aktuální situace v rodině. Odpovědným pracovníkem, který vše řídí a koordinuje, by měl být pracovník OSPOD. On je totiž klíčovým hráčem v plánování a procesu péče o dítě a jeho rodinu. Zejména v případě, když dítě do dětského domova přichází a tento plán péče realizujeme již od jeho příchodu do DD. On je totiž tím, kdo rodinu nejlépe zná, má k nim navázaný vztah a je tedy zdrojem informací pro dobré naplánování četnosti a možnosti kontaktu.

Když tento model péče vysvětlujeme rodičům, říkáme, ať si představí rozvedené manžele. Jeden z nich budou oni a ten druhý dětský domov. Sami pak přicházejí s praktickými nápady či připomínkami, co by kde mohlo skřípat a na co je třeba dát si pozor.

Při plánování tohoto typu péče máme, také namysli, že je nutné vyjít ze stávajících možností rodiče. Pravděpodobně se v rodině nyní něco vyhroutilo a umístění dítěte mimo ni je následkem. Proto je třeba dát všem zúčastněným čas a prostor, aby doplnili své síly a dítěti při přechodech domů bylo zajištěno opravdu bezpečí. V tomto případě někdy na začátku platí méně je více. A příprava jednoho víkendů je velmi náročná na čas a energii všech zúčastněných.

Tento typ umístění jsme zatím realizovali nebo navrhovali u rodin:

- kde zdravotní komplikace na straně rodiče mu znemožňují dítěti zajistit řádnou péči a bezpečí,
- dítě v rodině vyrůstalo velmi významnou část svého života (např. 14 let) a rodič mu z důvodů svého onemocnění (psychiatrické onemocnění, snížený intelekt ...),

nemůže či neumí nastavit taková pravidla, hranice a péči, aby dítě nebylo ohrožováno vnějším světem a pobyty ve střediscích výchovné péče selhali,

- jako jeden z metodických kroků před zrušením ústavní výchovy,
- před odchodem dítěte z dětského domova (ukončení pobytu z důvodu zletlosti – mladý dospělý s diagnostikovaným autismem, po celou dobu v DD v kontaktu s matkou).

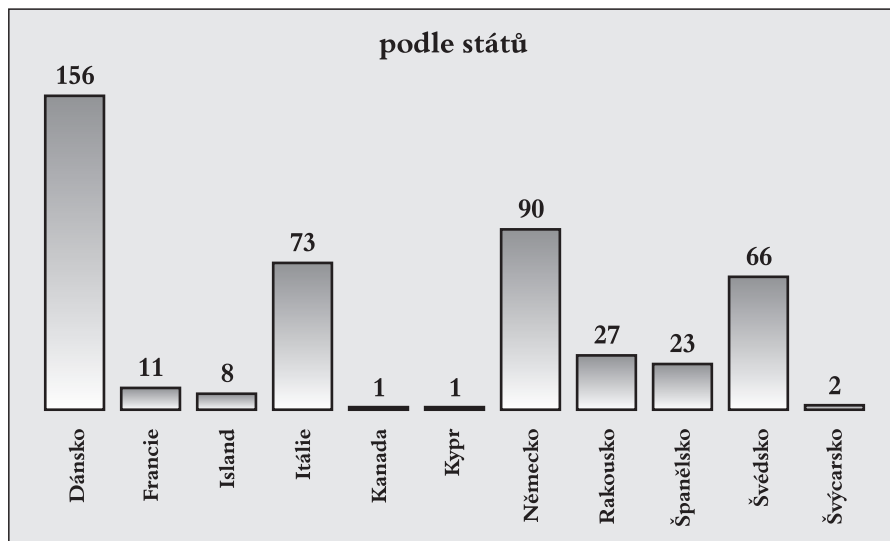
Po návštěvě dětského domova Clair Logis v Paříži jsem si uvědomila, že nic není pouze růžové a že se nelze vymlouvat na lepší systém či finanční možnosti. Podstatné pro mě bylo to, že náš systém sociálně-právní ochrany nám dává možnosti, jak naplňovat a realizovat nejlepší zájem dítěte. Hodně však záleží na ochotě všech zúčastněných hledat cesty jak jej realizovat.

Mezinárodní osvojení – zkušenosti třinácti let, aktuální situace a změny

JUDr. Stanislava Kopecká, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Dovolte mi, abych se s Vámi podělila o zkušenosti se zprostředkováním osvojení dětí z České republiky (dále jen „ČR“) do ciziny a také se zmíním o snahách Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí (dále jen „Úřad“) navázat spolupráci se zeměmi původu, ze kterých by bylo možné zprostředkování osvojení dětí do ČR.

Počet dětí svěřených do preadopční péče za rok 2000–2013

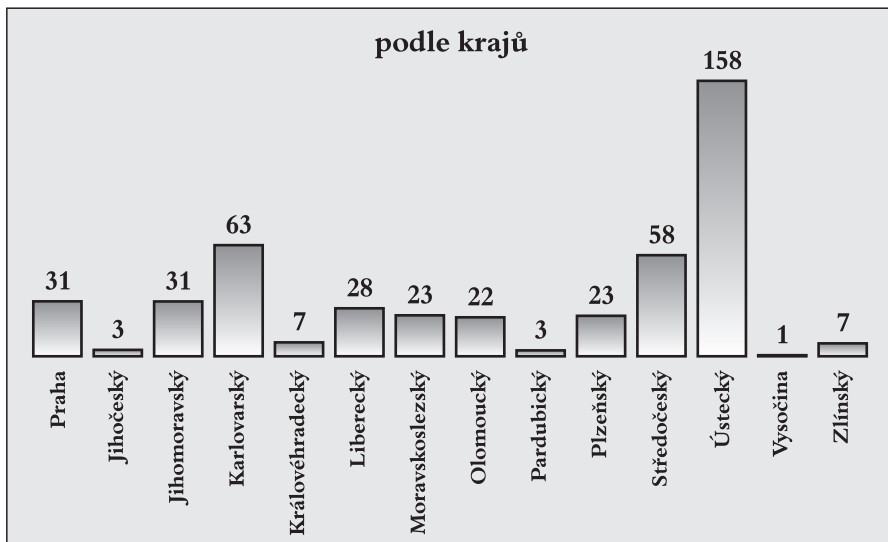

Zprostředkovat osvojení dětí z ČR do ciziny a z ciziny do ČR je oprávněn pouze Úřad, který je ústředním orgánem podle Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (dále jen „Haagská úmluva“). Haagská úmluva je pro ČR účinná od roku 2000 a k dnešnímu dni ji podepsalo cca 90 zemí z celého světa.

Od doby účinnosti Haagské úmluvy doznal proces zprostředkováním osvojení v ČR značných změn. Praxe si v roce 2006 vyžádala vypracování metodiky Úřadu, která šla vysoce nad rámec požadavků Haagské úmluvy. Zpřísnila požadavky na žadatele z ciziny, upravila počet a frekvenci zasílání vývojových zpráv, které monitorovaly adaptaci dítěte v nové rodině včetně povinnosti přikládat k vývojovým zprávám aktuální lékařské zprávy. V roce 2010 došlo k aktualizaci metodiky Úřadu, kde byl nově upraven postup při navazování kontaktů mezi dítětem a žadatelem, tzv. interakce v ústavním zařízení. Významně se do procesu zprostředkování mezinárodního osvojení zapojili psychologové Úřadu. V témže roce začal pracovat jako poradní orgán Úřadu poradní sbor, který je složen z odborníků v oblasti pediatrie, psychologie, zástupců MPSV a Úřadu a také ze zástupce nevládní organizace. Od 1. května 2013 je účinné Metodické doporučení pro zprostředkování mezinárodního osvojení do ciziny, kterým Úřad reagoval především na změny v legislativě účinné od roku 2013. Úřad rozšířil počet členů poradního sboru o dva zástupce krajských úřadů.

Úřad v rámci zprostředkování mezinárodního osvojení úzce spolupracuje s ústředními orgány zemí, kde je účinná Haagská úmluva nebo s pověřenými adopčními organizacemi, které získaly povolení k činnosti ve smyslu článku 12 Haagské úmluvy.

Počet dětí svěřených do preadopční péče za rok 2000–2013

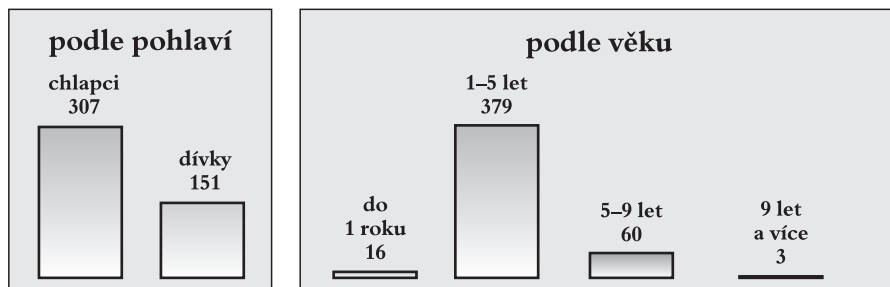
K těmto zemím se řadí například Dánsko, Island, Itálie, Německo, Rakousko, Španělsko, Švédsko a další země. K samozřejmostem posledních let patří návštěvy zástupců ústředních orgánů a partnerských organizací v sídle Úřadu. Jsou pořádané zejména pro nováčky, to znamená pro země, které mají zájem o spolupráci s ČR v rámci zprostředkování mezinárodního osvojení. Program je pečlivě připraven právníky adopčního oddělení a psychology Úřadu. Součástí programu je seznámení se s legislativním procesem obou zemí, návštěva některého z ústavních zařízení.

Postup při zprostředkování mezinárodního osvojení dětí z ČR do ciziny je detailně popsán v Metodickém doporučení pro zprostředkování osvojení do ciziny. Dokument naleznete na webových stránkách Úřadu: www.umpod.cz.

V letošním roce se Úřadu podařilo zprostředkovat osvojení prvního dítěte z ciziny do ČR. Úřad se nejméně deset let intenzivně pokouší o navázání kontaktů se zeměmi původu, ale s malou odezvou. Žadatelé o zprostředkování osvojení dítěte z ciziny do ČR musí počítat se specifickými požadavky a finanční náročností celého procesu (jedná se především o cestovní náklady, náklady spojené s pobytem v zemi původu dítěte či náklady na tlumočnicka a právní zastoupení žadatelů u místních soudů nebo jiných orgánů). Úřad pořádá v roce 2014 mezinárodní setkání zástupců ČR a zemí původu, které se uskuteční v rámci projektu financovaného Evropským sociálním fondem s názvem „Rozvoj partnerství v oblasti mezinárodní spolupráce na Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.“ Cílem tohoto setkání je výměna zkušeností v oblasti mezinárodního osvojení a navázání spolupráce s novými státy Haagské úmluvy. Mnoho českých rodin má zájem o to poskytnout opuštěným dětem z ciziny rodinné prostředí a za tímto účelem Úřad mezinárodní setkání pořádá.

Na závěr jsem si pro Vás připravila statistické údaje, které jsou aktuální k datu dnešní prezentace. Úřad svěřil do preadopční péče do ciziny od účinnosti Haagské úmluvy k dnešnímu dni 458 dětí. V loňském roce to bylo 45 dětí, roční průměr je 34 dětí. Jedná se o děti, pro které v ČR nebyla nalezena žádná z forem náhradní rodinné péče.

Počet dětí svěřených do preadopční péče za rok 2000–2013

Děti osvojované do zahraničí

Mgr. Eva Pávková, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Tento příspěvek se zaměřuje na rozdíly mezi vnitrostátním a zahraničním osvojením a vychází z mé osmileté zkušenosti při odborném posuzování žadatelů o NRP na Jihomoravském krajském úřadě a z pětileté zkušenosti zprostředkování zahraničního osvojení na Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Žadatelé – dokumentace

Požadavky kladené na žadatele jsou co do výčtu velmi podobné těm, které existují ve vnitrostátní NRP. V případě zahraničních klientů bývá podstatně podrobnější a rozsáhlejší sociální zpráva. Dále psychologické vyšetření je do jisté míry standardizované a řídí se metodikou Úřadu co do výčtu informací, které povinně obsahuje i druhů metod použitých při vyšetření. Žádost bývá navíc často rozšířena o tzv. reference, kdy o klientech, jejich soužití a vztazích referují lidé z blízkého okolí. Může jít o zaměstnavatele, kolegy, přátele, sousedy, příbuzné. Žadatelé taky přikládají rozsáhlou fotodokumentaci, která mapuje jejich bydlení, okolí i členy širší rodiny.

Děti – Speciální potřeby

Z povahy systému zprostředkování, jak je nastaven v zákoně a v návaznosti na subsidiaritu z něj vyplývající, přicházejí do evidence Úřadu jen ty děti, které v ČR nikdo osvojit nechtěl. Důvodem bývá jejich zdravotní stav, rodinná anamnéza, opoždující se psychomotorický vývoj často v kombinaci s etnikem odlišným od většinové populace. Někdy jde o větší sourozenecké skupiny a také děti ve věku předškolním či ranně školním. Souhrnně o děti, u nichž tolerance žadatelů vůči jejich speciálním potřebám musí být vyšší, než se běžně vyskytuje u českých bezdětných párů, které chtějí osvojit dítě kojeneckého věku, většinového etnika bez zdravotních handicapů.

Sourozenecké vztahy – aktuální i budoucí

U mezinárodního osvojení jsou striktně zohledňovány sourozenecké vztahy dětí, které se v budoucnosti mohou stát nosným prvkem jejich zdravého vývoje. U dětí, z jejichž rodinné anamnézy je možné domnívat se, že se může narodit mladší sourozenec, který rovněž bude potřebovat náhradní rodinu, jsou vyhledávány páry, které perspektivně přijmou případného sourozence. Zároveň rodina vychovávající dítě, jemuž se narodí sourozenec, je vždy oslovena, zda by si přála přijmout i další dítě, je-li z vývojových zpráv zřejmé, že má kapacitu. Pokud není možné umístit sourozence do téže rodiny, vždy je vyhledána jiná rodina v tomtéž státě, aby děti mohly zůstat v kontaktu, měly společný jazyk a i v budoucnu možnost vzájemné

podpory. Zkušenosti jsou v tomto směru velmi povzbuzující, rodiny s dětmi z téže země, téhož zařízení, neřku-li od týchž rodičů se stýkají velmi ochotně a někdy spolu tráví např. část prázdnin.

Přípravy žadatelů

Přípravy žadatelů o zahraniční osvojení jsou v různých státech připravovány v rozdílném rozsahu, program sestavují výhradně odborníci z praxe NRP a je zaměřen na specifika státu, z něhož by dítě mělo být osvojeno. Velký důraz je kladen na projevy deprivace u přijatých dětí, zacházení s nimi a také na maximální podporu informovanosti dětí o jejich původu. Je zcela běžné, že zahraniční osvojitelé zůstávají v kontaktu se všemi, kteří na zprostředkování participovali, navštěvují zařízení, z něhož dítě odvezli, pořádají setkání s jinými osvojitelskými rodinami, které mají také děti z ČR. Se žadateli jsou také během přípravy detailně diskutována anamnestická, zdravotní a vývojová rizika, s nimiž musejí počítat a na něž pak bývají velmi dobře připraveni. Tolerance zahraničních žadatelů je obecně podstatně vyšší než u vnitrozemských osvojitelů.

Přípravy dětí

ÚMPOD má zpracovanou metodiku, která pomáhá dětským domovům připravit děti na nadcházející cizojazyčnou návštěvu. Jsou zde příklady, návody a doporučení vycházející z praxe. Příprava dětí je realizovaná bezprostředně poté, co poradní sbor vybere vhodné osvojitele, kteří souhlasí s přijetím dítěte a svou návštěvou v ČR, aby jej převzali do své péče.

Interakce – osobní doprovázení

Každé osvojení má na Úřadě kromě právníka přiděleného psychologa, který klienty osobně provází během pobytu v ČR. To se děje minimálně ve třech krocích, kdy psycholog nejprve na Úřadě seznamuje klienty s detaily o dítěti a procesem interakce, zvyklostmi v zařízení a dále při dvou návštěvách. První je úvodním setkáním nových rodičů s dítětem v zařízení a druhé setkání mapuje vývoj navázání dítěte a zvládnání nové rodičovské role klientů nové role již na ubytování. Díky osobnímu doprovázení nové rodiny je možné předejít řadě kritických situací a zavčas nabídnout opatření, která k vytvoření kvalitního vztahu dítěte k rodičům přispívají. Důležitým faktorem je velmi těsná spolupráce Úřadu se zařízeními, kde děti na nové rodiče čekají, a také s jejich opatrovníky.

Podpora nové rodiny

Státy, kam osvojitelé s dítětem odjíždějí, mají dobře zpracované podpůrné služby pro tyto nově vzniklé rodiny. Podílí se na nich ti, kdo doprovázejí zprostředkování

od samého počátku, a zároveň další odborníci jako například psychologové specializovaní na NRP, ergoterapeuti, logopedové. Běžná je státem hrazená asistence dětem v předškolním zařízení, přípravné třídy zohledňující dvojjazyčnost nově příchozího dítěte, zaměstnavatelé jsou připraveni nabídnout zkrácený úvazek rodičům, otcové často mívají rodičovskou dovolenou společně či střídavě s matkami. Osvojitelé jsou vždy zváni na setkání s jinými rodinami, které adoptovaly děti nebo do diskusních skupin adoptivních rodičů.

Postadopční vývojové zprávy

Zcela mimořádný nástroj, který pomáhá mapovat vývoj dětí v nových rodinách a zároveň udržet v adaptačním období informovanost o životě dítěte osvojeného z ČR. Zprostředkovatelské organizace a státní orgány zasílají čtyři roky po odchodu dítěte do zahraničí podrobnou zprávu o jeho vývoji, jejíž obsah je rovněž upraven metodikou. Tyto zprávy zasílají v nejkritičtějším adaptačním období s frekvencí po několika měsících, posléze po roce. Jejich obsah je po vyhodnocení psychologem podkladem pro souhlas ÚMPOD s definitivním osvojením dítěte ve státě, kde aktuálně žije.

Závěr:

Děti osvojované do zahraničí bývají ve srovnání s vnitrostátními osvojení rizikovější. Jejich osvojitelé bývají tolerantnější a lépe připravení na rizika, více motivovaní udržet velkou otevřenost v informování dítěte o jeho původu. Nejčastějším dotazem laiků bývá otázka, zda dítě netrpí nutností přizpůsobit se jinému jazykovému prostředí. Tuto bariéru překonávají děti v závislosti na věku během dní, maximálně týdnů.

Díky pečlivé práci poradního sboru, osobnímu doprovázení interakcí psychologem a velmi těsné spolupráci Úřadu se zařízeními, odkud děti odcházejí, je možné se zavčas vyhnout selhání osvojení. Ve státech, kam děti odcházejí, je velká péče věnována odborné podpoře nově vzniklé rodiny hned v počátcích vzájemné adaptace. Faktorem podporujícím velkou úspěšnost osvojení dětí z ČR do zahraničí je mimo detailní přípravy a doprovázení osvojení ze strany Úřadu také otevřenost společnosti v přijímajících státech bez rasových a jiných předsudků, které by osvojené děti předem handicapovaly.

Dětem nezáleží na tom, kde žijí a jakým jazykem mluví rodiče, kteří je milují.

CHILDHOOD LINKS

**PhDr. Eva Rotreklová, koordinátor projektu,
TRIADA – Poradenské centrum, o.s. Brno**

Proč jsme se do projektu zapojili?

Téma udržení vztahů a vazeb dítěte s jeho rodiči a rodinou je prioritou probíhajících změn v oblasti systému péče o ohrožené děti.

- prevence umístění dítěte mimo rodinu a udržení dítěte v přirozeném rodinném prostředí
- rozvoj alternativních forem péče o umístěné děti – v ústavní výchově i v profesionální pěstounské péči
- v případě umístění dítěte zajištění častého kontaktu, pobyty v domácím prostředí a vytvoření podmínek pro návrat dítěte do rodiny

Spolupráce Česká republika a Slovensko

TRIADA – Poradenské centrum, o.s. Brno – koordinátor projektu

Soukromý dětský domov Korkyně

Rodinný dětský domov Piešťany – Kocúrice

- dlouhodobá spolupráce na tématu
- stejná filozofie a koncepce
- společná historie státu a vývoje péče o ohrožené děti
- odlišný vývoj od roku 2003 na Slovensku – právní rámec profesionální pěstouni

Charakter spolupráce:

- změny v systému péče o ohrožené děti
- profesionalizace pěstounské péče, odborná příprava a vzdělávání pěstounů
- zavedení pěstounské péče na přechodnou dobu v České republice
- udržování vztahů umístěných dětí s rodiči
- vzdělávací programy, lektorská činnost

Očekávání od účasti v projektu CHILDHOOD LINKS

- přínos pro řešení koncepčních a metodických otázek udržení vztahů umístěného dítěte s jeho rodinou – v ústavní výchově, v pěstounské péči – srovnání v různých zemích – Francie, Itálie, Španělsko
- ověření metody vyvinuté CEFERH v práci s rodiči umístěného dítěte – pilotní ověření vzdělávacího programu
- získání podnětů pro vzdělávací program pro sociální pracovníky s důrazem na formy a metody práce s rodinou

Průběh projektu

- výměna informací o situaci v jednotlivých zemích a seznámení s metodou 12/2011 – 03/2012
- výcvik trenérů v ČR a v SR 04/ – 12/2012
- seznámení s softwarem TRIADES a lokalizace v ČR a v SR
- příprava pilotu vzdělávacího programu 05/2012 – 12/2012
- pilot – vzdělávací program 01 – 04/2013
- hodnocení a výstupy vzdělávacího programu 04 – 06/2013
- prezentace výsledku projektu, konference, semináře 05 – 09/2013

Pilot – vzdělávací program

- účastníci 20 osob – 3 skupiny:
 - sociální pracovníci v soc.sloužbě (TRIADA) 6
 - vychovatelé v dětském domově (Korkyně) 6
 - profesionální pěstouni (Kocúrice) 8
- trenéři
 - 1 – výcvik z Francie – forma – skype
 - 3 – výcvik od vycvičeného lektora – skype + osobní konzultace

Pilot – vzdělávací program

- úvodní skupinová lekce
- individuální práce v páru – hodnocení a zpětná vazba od trenéra
- E-learning – domácí úkoly a hodnocení získaných dovedností – I. část
- skupinová lekce – hodnocení I. části, zahájení 2. části
- E-learning – domácí úkoly a hodnocení získaných dovedností – 2. část
- závěrečná skupinová lekce

Vliv a dopady pilotu a projektu

Dopad do profesionálních dovedností sociálních pracovníků a vychovatelů

- nový „nehodnotící“ pohled na danou problematiku a zároveň na práci s celým týmem
- inovace metodických postupů v práci s rodinou, zejména při prvních kontaktech a následně do podpory řešení výchovných situací v rodině
- využití při profesní podpoře pracovníků, vzájemné konzultování, zvyšování jejich profesních dovedností a podpory či supervize
- posílení respektu k vrozeným vztahům a k osobám rodičů a širší rodiny
- zlepšení komunikačních dovedností
- porozumění rozhodovacímu procesu v případové práci pracovníků pomáhajících profesí

- rozvíjet možnosti grafického znázornění rodinného systému a role jeho členů a vlivu sociálního prostředí (instituce, profesionální podpora, administrativa, soudy) s využitím zkušeností se SW TRIADES

Dopad do práce s dětmi a s rodinou

- potvrzení nutnosti spolupráce s rodinou, získání jistoty a nových nástrojů
- možnost konzultace případové práce se zahraničními odborníky
- inspirace zahraničními zkušenostmi – zejména v DD v Clair Logis a přenesení modelu sekčního umístění do podmínek DD Korkyně

V průběhu realizace projektu vzrostla skupina dětí, které mají pravidelný kontakt se svojí rodinou a to dokonce tak, že v tuto chvíli je zpravidla 1x za 14 dní dětský domov prázdný a 50% dětí tráví část týdne u svých rodin a práce vychovatelů a sociálního pracovníka přesunula více do terénu.

Výsledek: lze říct, že Soukromý dětský domov Korkyně se stal místem, kde mohou děti bezpečně vyrůstat, aniž by o svou rodinu přišly.

Dopad do vzdělávání sociálních pracovníků

- získání informací o vzdělávacích potřebách sociálních pracovníků:
chybí specializované vzdělávání v oblasti práce s ohroženým dítětem a jeho rodinou
- **připravujeme:** specializační vzdělávací program pro sociální pracovníky, vychovatele a pěstouny s důrazem na:
 - téma – vazby dítěte umístěného mimo rodinu – respekt k vrozeným vztahům a k osobám rodičů a širší rodiny
a
 - metody – komunikační dovednosti a rozhodovací proces v případové práci

Vliv na rozvoj organizací

- nová zkušenost ze spolupráce v mezinárodním týmu – koordinace, komunikace, finanční otázky, atd.
- posílení vzájemné spolupráce ČR a SR a potvrzení jejího významu, nové podněty pro spolupráci týmu
- další zkušenost v manažerské práci s externím projektovým týmem
- potvrzení koncepce a metodických postupů v mezinárodním srovnání
- zvýšení profesionální prestiže organizací ve vztahu k tématu vazeb a vztahů dětí umístěných mimo vlastní rodinu

Další informace: www.triada-centrum.cz

Přehled základních změn v úpravě rodičovské odpovědnosti v rámci občanského zákoníku

Mgr. Petr Sedlák, Krajský soud Brno

Nový občanský zákoník, tedy zákon č. 89/2012 Sb. v sobě zahrnuje i úpravu rodinného práva. Systematicky je rodinné právo upraveno v Části Druhé, nazvané rodinné právo. Vztahům mezi rodiči a dětmi se věnuje v oddílu třetím – Rodič a dítě, tedy v ustanovení § 855 a násl. Na první pohled je patrné rozčlenění jednotlivých skupin práv a povinností rodičů a dětí, a to na následující kategorie.

- 1) Statusová práva – zákonem (ustanovení § 856 NOZ) nazývaná povinnosti a práva spojená s osobností dítěte a povinnosti a práva osobní povahy. Statusové povinnosti a práva vznikají narozením a zanikají zletilostí. Do této skupiny můžeme řadit např. právo určit dítěti otcovství souhlasným prohlášením podle druhé domněnky, případně určit dítěti jméno a příjmení. V NOZ je s tímto ustanovením dáno do souvislosti výslovně pouze jediné právo, a to právo souhlasit s osvojením. Výslovný odkaz na ustanovení § 856 NOZ ve spojení s právem souhlasit s osvojením je uveden v ustanovení § 873 NOZ („Zbavil-li soud rodiče rodičovské odpovědnosti, může zároveň rozhodnout, že jej zbavuje všech nebo některých povinností a práv stanovených v § 856, především práva dát souhlas k osvojení.“)
- 2) Práva a povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti – ustanovení § 858 NOZ obsahuje výčet jednotlivých součástí rodičovské odpovědnosti s tím, že rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění. Stejně jako statusová práva vzniká i rodičovská odpovědnost narozením, ale na rozdíl od statusových práv zaniká svéprávností dítěte.
- 3) Vyživovací povinnost – ve vztazích rodič – dítě má vlastní úpravu obsaženou v pododdíle 4 této části v ustanovení § 910 a násl. NOZ. V ustanovení § 859 NOZ se deklaruje nezávislost existence vyživovací povinnosti na existenci rodičovské odpovědnosti, i nezávislosti na zletilosti a svéprávnosti. V případě výživného je třeba upozornit, že tato úprava není řešena na jediném místě komplexně, ale je rozmístěna po celé druhé části NOZ a například zákaz započtení na výživné je obsažen v ustanovení § 1988 odst. 1 NOZ v rámci úpravy závazkového práva.

Podrobněji k rodičovské odpovědnosti. NOZ vychází z toho, že každý rodič je nositelem rodičovské odpovědnosti, pokud ji není zbaven. Zároveň je úzce propojena svéprávnost a rodičovská odpovědnost a soud, pokud rozhoduje o svéprávnosti, zároveň rozhodne i rodičovské odpovědnosti (§ 855 NOZ). Dále NOZ výrazně

posiluje participační práva dítěte, kdy podle ustanovení § 867 odst. 2 soud v řízeních týkajících se rodičovské odpovědnosti vždy osobně vyslechne dítě starší dvanácti let.

NOZ vychází z koncepce oddělení rodičovské odpovědnosti jako souboru práv a povinností a jejího výkonu. Toto oddělení se projevuje především v rozdělení zásahů do rodičovské odpovědnosti. Těmi jsou pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti, omezení rodičovské odpovědnosti nebo omezení výkonu rodičovské odpovědnosti a zbavení rodičovské odpovědnosti.

K pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti může dojít jednak ze zákona – např. § 868 NOZ – u nezletilého rodiče je výkon rodičovské odpovědnosti do doby, než nabude plnou svéprávnost (výjimku představuje právo péče), u rodiče, který má omezenou svéprávnost v oblasti rodičovské odpovědnosti, je taktéž pozastaven výkon rodičovské odpovědnosti (výjimku může představovat právo péče a právo styku), dále je ze zákona omezen výkon rodičovské odpovědnosti v souvislosti se souhlasem s osvojením podle ustanovení § 825 NOZ. Jinak lze pozastavit výkon rodičovské odpovědnosti i rozhodnutím soudu podle ustanovení § 869 NOZ.

V případě omezení a zbavení rodičovské odpovědnosti je nejvýraznější změnou oproti současnému stavu především to, že v případě zásahu spočívajícího v omezení může být omezen jednak výkon rodičovské odpovědnosti a jednak i samotná rodičovská odpovědnost. Důvodová zpráva bohužel neposkytuje odpověď na to, kdy bude soud přistupovat k té nebo k té variantě, nicméně důsledky obou možností jsou v zásadě shodné, neboť pokud má rodič omezenou rodičovskou odpovědnost jak takovou, tak ji nemůže ani vykonávat, a pokud má omezen výkon rodičovské odpovědnosti, tak mu samotný fakt, že je nositelem neomezených práv a povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti, neumožňuje tato práva a povinnosti vykonávat.

O omezení i o zbavení musí rozhodnout soud.

Omezení a zbavení rodičovské odpovědnosti mají vliv i na právo styku rodiče s dítětem. Právo styku rodiče a dítěte je v rámci NOZ považováno za součást rodičovské odpovědnosti, nicméně v případě omezení a zbavení má specifickou úpravu, obsaženou v ustanovení § 872 NOZ. V případě omezení právo styku rodiči zásadně zůstává, pokud soud nerozhodne jinak, a naopak v případě zbavení právo styku rodiči zachováno není, pokud soud nerozhodne jinak.

V případě zbavení rodičovské odpovědnosti soud zároveň může rodiče bavit všech nebo některých statusových práv, jak bylo již uvedeno výše. Žádný ze zásahů do rodičovské odpovědnosti nemá vliv na plnění vyživovací povinnosti.

Nemá-li žádný z rodičů rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu nebo je-li výkon rodičovské odpovědnosti obou rodičů pozastaven, anebo je-li rodičovská odpovědnost rodičů dotčena některým z uvedených způsobů, ale každého jinak, jmenuje soud dítěti poručníka, kterému náleží povinnosti a práva rodičů nebo jejich výkon na místě rodičů. Je-li rodičovská odpovědnost rodičů omezena nebo je-li omezen její výkon, jmenuje soud dítěti opatrovníka.

Z dalších ustanovení považují za vhodné zdůraznit:

- 1) ustanovení § 882 NOZ, který obsahuje povinnost každé osoby, která zadržuje protiprávně cizí dítě, mají rodiče právo žádat, aby jim dítě předala; to platí i mezi rodiči navzájem. Toto právo má i ten, kdo o dítě oprávněně pečuje, tedy např. i pěstoun nebo ústav v případě nařízené ústavní výchovy. Osoba, která dítě protiprávně zadržuje, má povinnost jej řádně předat tomu, kdo má dítě po právu v péči;
- 2) ustanovení § 888 NOZ, které upravuje možnosti soudu při zakotvení podmínek styku s nezletilým. Podle tohoto ustanovení dítě, které je v péči jen jednoho rodiče, má právo stýkat se s druhým rodičem v rozsahu, který je v zájmu dítěte, stejně jako tento rodič má právo stýkat se s dítětem, ledaže soud takový styk omezí nebo zakáže; soud může také určit podmínky styku, zejména místo, kde k němu má dojít, jakož i určit osoby, které se smějí, popřípadě nesmějí styku účastnit. Rodič, který má dítě v péči, je povinen dítě na styk s druhým rodičem řádně připravit, styk dítěte s druhým rodičem řádně umožnit a při výkonu práva osobního styku s dítětem v potřebném rozsahu s druhým rodičem spolupracovat;
- 3) ustanovení § 898 NOZ, který upravuje situace, kdy je třeba k právnímu jednání, které činí rodiče za nezletilého, souhlas soudu. Druhý odstavec tohoto ustanovení demonstrativně stanovuje, že souhlasu soudu je třeba zejména k právnímu jednání, kterým dítě:
 - a) nabývá nemovitou věc nebo její část a kterým s ní nakládá,
 - b) zatěžuje majetek jako celek nebo jeho nikoli nepodstatnou část,
 - c) nabývá dar, dědictví nebo odkaz nikoli zanedbatelné majetkové hodnoty, nebo takový dar, dědictví nebo odkaz odmítá, nebo takový dar nebo dar představující nikoli nepodstatnou část jeho majetku poskytuje, nebo
 - d) uzavírá smlouvu zavazující k opětovnému dlouhodobému plnění, smlouvu úvěrovou nebo obdobnou, nebo smlouvu týkající se bydlení, zejména nájmu;
- 4) ustanovení § 900, které upravuje dopady insolvence, resp. prohlášení konkurzu na majetek rodiče, resp. obou rodičů na jejich právo spravovat jmění dítěte.

Úprava výkonu rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství zůstává v zásadě shodná, jaká byla v zákoně o rodině, a i NOZ rozeznává tři způsoby výkonu rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství, a to péči jednoho rodiče, střídavou péči a společnou péči rodičů. Při rozhodování o svěřeni do péče soud rozhoduje tak, aby rozhodnutí odpovídalo zájmu dítěte. Soud přitom bere ohled na osobnost dítěte, zejména na jeho vlohy a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, jakož i na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud

vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje. Nežijí-li spolu rodiče nezletilého dítěte, které není plně svéprávné, a nedohodnou-li se o úpravě péče o takové dítě, rozhodne o ní i bez návrhu soud.

Oproti zákonu o rodině obsahuje NOZ ustanovení § 927, dle kterého právo stýkat se s dítětem mají osoby příbuzné s dítětem, ať blízce či vzdáleně, jakož i osoby dítěti společensky blízké, pokud k nim dítě má citový vztah, který není jen přechodný, a pokud je zřejmé, že by nedostatek styku s těmito osobami pro dítě znamenal újmu. Také dítě má právo se stýkat s těmito osobami, pokud tyto osoby se stykem souhlasí.

Základní novinky v rodinněprávních řízeních v souvislosti s harmonizací procesního práva s Novým občanským zákoníkem

**JUDr. Renáta Šínová, Ph.D.¹,
Právnická fakulta Univerzity Palackého Olomouc**

Slovo úvodem

Rekodifikované soukromé právo obsažené v zákoně č. 89/2012 Sb., novém občanském zákoníku (dále jen „NOZ“), by se v aplikační praxi neobešlo bez odpovídajících změn také v právní úpravě procesní. Bohužel rekodifikace procesního práva, která by s ohledem na stav současné procesní legislativy byla neméně žádoucí jako nová regulace práva hmotné², nebyla spolu s přípravou NOZ uskutečněna. Procesní právo se proto dočkalo toliko „harmonizace“, jež si kladla za cíl provést nezbytné základní úpravy tak, aby mohla mít nová právní úprava hmotněprávní po svém nabytí účinnosti aplikována. Tato harmonizace však s sebou přinesla také poměrně zásadní zásahy do právní regulace rodinněprávních řízení.

1 Odborná asistentka na Katedře občanského práva a pracovního práva Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, advokátní koncipientka advokátní kanceláře Mgr. Čestmíra Sekaniny.

2 Základním pramenem procesního práva na území České republiky je stále zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „OSŘ“), který s ohledem na ideologické principy, na nichž byl v době svého vzniku vystaven, moderním demokratickým zásadám neodpovídá. Tento stav je napravován postupnými novelizacemi, jichž bylo přijato již více než 130 a jež činí právní úpravu velmi nepřehlednou a již prakticky nesrozumitelnou.

Spolu s novým občanským zákoníkem vstoupí v účinnost vedle harmonizační novelizace OSŘ³ a především nový právní předpis, zákon o zvláštních řízeních soudních (dále jen „ZZŘ“).⁴ Tento zákon nově obsahuje právní úpravu nesporných a jiných soudních řízení, jež ve svém průběhu vykazují zásadní procesní specifika oproti „klasickému spornému“ řízení. V hlavě páté zvláštní části pak nalézáme také právní úpravu řízení ve věcech rodinněprávních.

Právní úprava rodinněprávních řízení po nabytí účinnosti NOZ

I přes tento název odpovídající hlavy zvláštní zákona o zvláštních řízeních soudních však nelze přijmout závěr, že všechna rodinněprávní řízení se budou od ledna 2014 řídit tímto novým právním předpisem. Dle § 1 odst. 1 ZZŘ se dle tohoto zákona postupuje jen v řízeních v něm výslovně uvedených. Dle ZZŘ tak budou probíhat nově řízení ve věcech manželských a partnerských statusové povahy, řízení o povolení uzavřít manželství, předběžné řízení ve věcech ochrany proti domácímu násilí, řízení o určení a popření rodičovství, řízení ve věcech osvojení a řízení ve věcech péče soudu o nezletilé, včetně výkonu rozhodnutí v těchto věcech. Dle OSŘ pak budou probíhat všechna ostatní rodinněprávní řízení, zejména řízení ve věcech manželského majetkového práva, řízení ve věcech vyživovací povinnosti s výjimkou výživného pro nezletilé děti, které nenabýly plné svéprávnosti a řízení ve věcech jiných než statusových záležitosti mezi manžely.⁵ Poslední jmenovaná řízení pak v rámci OSŘ nemají žádnou zvláštní právní úpravu a plně se na ně aplikují pravidla pro sporná řízení, tj. v řízení platí kontradiktorní postavení účastníků, tito jsou označováni jako žalobce a žalovaný⁶, v řízení platí koncentrace ke skončení přípravného jednání dle § 114c nebo ke skončení prvního jednání ve věci⁷, vůdčími zásadami jsou zásada dispoziční a projednací a odvolací řízení je ovládáno opravným systémem neúplně apelace.

Naproti tomu řízení zařazená do ZZŘ mají povahu buď řízení nesporných s výjimkami pro tento druh nalézacího soudního typickými⁸, nebo povahu řízení sporných s řadou procesních zvláštností oproti průběhu řízení dle OSŘ.⁹

3 Zákon č. 293/2013 Sb.

4 Zákon č. 292/2013 Sb.

5 Např. vymození povinnosti přispívat na náklady rodinné domácnosti dle § 691 odst. 2 NOZ, rozhodování o záležitostech rodiny dle § 692 NOZ apod.

6 Definice účastníků řízení dle § 90 OSŘ.

7 Povinnost uvést rozhodné skutečnosti a důkazy k jejich prokázání. Blíže k tomu viz HAMULÁKOVÁ, K. Zásada koncentrace a její uplatnění v civilním soudním řízení. Praha: Leges, 2010.

8 K tomu viz např. ZOULÍK, František. Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu. Praha: Academia, 1969, s. 33 a násled., a STAVINHOVÁ, Jaruška. Problém diferenciací řízení sporného a nesporného v socialistickém civilním procesu. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984.

9 K tomu je třeba také doplnit, že průběh zvláštních řízení se vedle konkrétních pravidel regulovaných v právní úpravě toho kterého řízení, řídí především ustanoveními obecné části a ve velké míře také ustanoveními OSŘ. Právní úprava v ZZŘ je založena na kombinaci tzv. obecné a tzv. zbytkové subsidiarity (§ 1 odst. 2 a 3 ZZŘ), a současně reguluje pouze výjimky pro průběh zvláštních řízení. Proto Instituty společně pro sporné a nesporné soudnictví v ZZŘ nejsou upraveny vůbec a ten, kdo s ním pracuje, se bez znalosti OSŘ prakticky neobejde.

Přehled základních změn v právní úpravě rodinněprávních řízení Řízení ve věcech manželských a partnerských

Řízení ve věcech manželských a partnerských jsou rozdělena na řízení o povolení uzavřít manželství a řízení ve statusových věcech manželských. Ta jsou tedy nově opětovně upravena samostatně. Tuto právní úpravu poznala Česká republika do konce nabytí účinnosti OSŘ z roku 1963 (1. 4. 1964), poté však z našeho právního řádu vymizela, ačkoli je výrazně třeba. Právní úprava nesleduje odlišení sporného a nesporného řízení ve statusových věcech manželských, jejich konkrétní průběh však může být odlišný dle konkrétní otázky, jež je řízením řešena, respektive dle konkrétních okolností případu.¹⁰

Díličními nejvýraznějšími změnami v úpravě těchto řízení pak jsou:

- V rámci řízení o povolení uzavřít manželství bude nově účastníkem řízení ten, s kým má být manželství uzavřeno (§ 368 odst. 1 ZZŘ). Jde o osobu, jejíž práva jsou rozhodnutím dotčena, zakotvením jejího účastenství získává právo na doručení všech relevantních písemností a také případného podání opravného prostředku.
- Řízení o neplatnost manželství zahájené bez návrhu, respektive z důvodu, z nichž může být zahájeno na návrh každého, kdo má právní zájem, má povahu nesporného řízení a je ovládané zásadou vyšetřovací. Řízení o neplatnost manželství zahájené dle § 684 NOZ¹¹ na návrh manžela je řízením svou povahou sporným. Platí v něm projednací zásada, tj. odpovědnost za zjištění skutkového stavu nesou účastníci řízení. Procesní zvláštnosti průběhu tohoto řízení jsou pak upraveny v § 374 ZZŘ.
- Řízení o rozvod manželství je svou povahou stále řízením sporným, ale s výraznými procesními odlišnostmi. Za nejvýraznější změny oproti stávající právní úpravě můžeme označit materiální pojetí účastníků, tj. účastníky nejsou nadále označováni jako žalobce a žalovaný, ale důležité je jejich hmotněprávní postavení. Účastníky řízení budou proto soudy nově označovat jako „manžela a manželku“ (§ 385 ZZŘ). V rámci řízení o rozvod manželství se pak nově připouští jeho zahájení také společným návrhem obou manželů, to v případě, že se budou manželé domáhat rozvodu bez zjišťování příčin rozvratu dle § 757 NOZ¹² a také se staví

¹⁰ To je patrně především u řízení o neplatnost manželství a také u řízení o rozvod manželství, kde se o sporném a tzv. nesporném rozvodu hovořilo již za účinnosti zákona o rodině č. 94/1963 Sb.

¹¹ § 684 odst. 1 NOZ zní: „Soud prohlásí manželství za neplatné na návrh manžela, jehož projev vůle o vstupu do manželství byl učiněn pod nátlakem spočívajícím v užití násilí nebo vyhrožováním násilím nebo jehož projev vůle o vstupu do manželství byl učiněn jen v důsledku omylu o totožnosti snoubence nebo o povaze sňatečného právního jednání. Návrh lze podat nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy tak manžel mohl vzhledem k okolnostem nejdříve učinit, popřípadě kdy se dozvěděl o právním stavu věci.“

¹² Připojí-li se manžel k návrhu na rozvod manželství, který podá druhý z manželů, soud manželství rozvede, aniž zjišťuje příčiny rozvratu manželství, dojde-li k závěru, že shodně tvrzení manželů, pokud se jedná o rozvrat manželství a o záměr dosáhnout rozvodu, je pravdivé a pokud

- a) ke dni zahájení řízení o rozvod trvalo manželství nejméně jeden rok a manželé spolu déle než šest měsíců nežijí,
- b) manželé, kteří jsou rodiči nezletilého dítěte, které nenabylo plné svéprávnosti, se dohodli na úpravě poměrů tohoto dítěte pro dobu po rozvodu a soud jejich dohodu schválil,
- c) manželé se dohodli na úpravě svých majetkových poměrů, svého bydlení, a popřípadě výživného pro dobu po tomto rozvodu.

na jisto, že není možné vést toto řízení bez nařízení jednání a bez osobní účasti manželů na tomto jednání. Ustanovení § 389 ZZŘ soudy ukládá povinnost účastníky řízení o rozvod manželství při jednání vyslechnout. Od tohoto výslechu je možné upustit, jen pokud by jeho provedení bylo spojeno s velkými obtížemi.

- V rámci řízení o rozvod manželství se také zpřísňuje právní úprava pro situaci, kdy se navrhovatel k nařízenému jednání bez omluvy nedostaví. Soud dle § 391 ZZŘ řízení zastaví, ledaže by druhý z účastníků, který se k jednání dostavil, výslovně prohlásí, že na projednání věci trvá. Naproti tomu se urychluje řízení v případě, že bylo vyhověno společnému návrhu na rozvod manželství, kdy zákon výslovně neumožňuje takové rozhodnutí napadnout odvoláním (§ 395 ZZŘ).

Předběžné řízení ve věci ochrany proti domácímu násilí

Na novou právní úpravu hmotněprávní, která je obsažena v ustanoveních § 751 a násl. NOZ navázala také nová právní úprava procesněprávní. Ta si však v oblasti ochrany proti domácímu násilí zachovává i přes novou právní regulaci v oblasti hmotného práva povahu předběžného opatření. Jeho právní úprava vychází z právní úpravy předběžného opatření dle § 76b OSŘ, pokouší se však o odstranění jejich základních problematických otázek.

Od 1. 1. 2014 ve v oblasti předběžné ochrany proti domácímu násilí objevují především následující změny:

- K řízení je příslušný obecný soud navrhovatele (§ 400 ZZŘ), odpadá tedy problém související s právní úpravou příslušnosti účinnou do konce roku 2013 navázanou na společné obydlí násilné a týrané osoby.
- Rozšiřuje se aktivní věcná legitimace, kdy návrh na nařízení předběžného opatření může podat dle § 751 NOZ manžel, a to i v případě, že násilí směřuje proti jiné osobě žijící ve společném obydlí než proti němu, a dále dle § 8 ZZŘ získává právo podat návrh také státní zastupitelství. Návrh je možné nadiktovat dle § 14 ZZŘ ústně do protokolu.
- Návrh musí obsahovat vždy vylíčení skutečností, které osvědčují, že je společné bydlení navrhovatele a odpůrce v domě nebo bytě, ve kterém se nachází společná domácnost, pro navrhovatele nesnesitelné z důvodu tělesného nebo duševního násilí vůči navrhovateli nebo jinému, kdo ve společné domácnosti žije, nebo vylíčení skutečností, které osvědčují nežádoucí sledování nebo obtěžování navrhovatele.
- Návrh může nově, v případě, že je násilí směřováno proti nezletilému, podat buď sám nezletilý starší 16 let, který má pro řízení plnou procesní způsobilost, nebo v případě nezletilého mladšího 16 let, za něj jeho zákonný zástupce, orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo advokát, kterému nezletilý k tomu rozumově vyspělý udělil plnou moc. Do rozhodnutí o návrhu se kolizní opatrovník nejmenuje, je jmenován až po rozhodnutí o návrhu na předběžné opatření. Kolizního opatrovníka není třeba jmenovat, je-li nezletilý zastoupen advokátem (§ 406 ZZŘ).

- Předběžné opatření trvá měsíc od jeho vykonatelnosti, poté, má-li i nadále trvat, je třeba podat návrh na jeho prodloužení. O prodloužení soud rozhodne do dvou měsíců od podání návrhu zpravidla s jednáním. Pro prodloužení však již není třeba podat vždy návrh na zahájení řízení ve věci samé.¹³ Celková doba trvání předběžného opatření nepřesáhne šest měsíců od jeho vykonatelnosti.

Řízení o určení a popření rodičovství

Paternitní řízení nachází v ZZŘ zcela novou koncepci, jež je vyvolána novinkami v NOZ. Zejména pak ustanovením § 793 NOZ¹⁴, které umožňuje zahájit řízení o popření otcovství i bez návrhu, vedlo k závěru, kdy řízení o určení a popření rodičovství již nadále není udržitelné jako řízení sporné povahy. Proto od 1. 1. 2014 půjde v případech těchto řízení již o řízení povahy nesporné. Cílem řízení nebude nově vyřešit spor mezi matkou a domnělým otcem, ale vyřešení právních poměrů dítěte do budoucna. I v případě více řešených otázek, např. návrhu na určení otcovství podaného více muži, bude ve vztahu k jednomu dítěti probíhat jedno paternitní řízení. Konkrétně je pak třeba upozornit zejména na tyto změny:

- Místně příslušným soudem pro řízení bude obecný soud dítěte (§ 417 ZZŘ). Tato změna vyhovuje také více obligatornímu spojení řízení s řízením o péči a výživě nezletilého dítěte.
- Dítě bude vždy účastníkem řízení¹⁵, stejně tak bude účastníkem řízení žena, která jej porodila a domnělý otec (muž, jehož otcovství má být určeno), nebo otec, jehož otcovství má být popřeno.
- Nově je upraveno také řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením bývalého manžela matky, matky a muže, který tvrdí, že je otcem dítěte. Jde o procesní reflexi právní úpravy § 777 NOZ.¹⁶
- V důsledku změny povahy řízení bylo toto nově zařazeno do rejstříku P.

¹³ Zpravidla žaloba na vypořádání společného jmění manželů, podílového spoluvlastnictví či žaloba na ochranu osobnosti.

¹⁴ Vyzaduje-li to zřejmý zájem dítěte a mají-li být naplněna ustanovení zaručující základní lidská práva, může soud i bez návrhu zahájit řízení o popření otcovství, bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale otec dítěte takto určený nemůže být jeho otcem. Soud zpravidla současně pozastaví výkon rodičovské odpovědnosti.

¹⁵ To dle právní úpravy účinné do 31. 12. 2013 být nemuselo, neboť řízení bylo ovládáno definicí účastníků dle § 90 OSŘ a podala-li žalobu pouze matka proti otcovi, mohlo dítě toliko vstupovat do řízení jako vedlejší účastník (§ 93 OSŘ).

¹⁶ Dle § 777 NOZ

(1) Narodí-li se dítě v době mezi zahájením řízení o rozvodu manželství a třístým dnem po rozvodu manželství, a manžel, popřípadě bývalý manžel matky prohlásí, že není otcem dítěte, zatímco jiný muž prohlásí, že je otcem dítěte, má se za to, že otcem je tento muž, připojí-li se matka k oběma prohlášením.

(2) Prohlášení manžela matky dítěte, popřípadě jejího bývalého manžela, muže, který tvrdí, že je otcem dítěte, a matky dítěte se činí v řízení před soudem, zahájeném na návrh některého z nich; návrh lze podat nejpozději do uplynutí jednoho roku od narození dítěte.

(3) K určení otcovství k dítěti podle odstavců 1 a 2 nemůže dojít dříve, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství.

(4) Jde-li o řízení o neplatnost manželství, použijí se odstavce 1 až 3 obdobně.

Doc. Zdeňka Králíčková pro toto ustanovení velmi výstižně používá označení „konverze I. a II. domněnky otcovství“.

Řízení ve věcech osvojení

Nový občanský zákoník přináší zcela novou právní úpravu osvojení, kdy se změn v právní úpravě osvojení nezletilého do českého právního řádu vrací také možnost osvojení zletilé osoby. Na zcela novou právní úpravu hmotněprávní pak navázala nová právní úprava procesní. Ta je koncipována jako právní úprava souhrnného řízení, kdy se při její tvorbě předpokládalo, že bude ve věci osvojení jednoho dítěte založen jeden spis.¹⁷ Bohužel však k této úpravě v odpovídajících předpisech¹⁸ nedošlo, nová právní úprava řízení ve věcech osvojení tak dosti výrazným způsobem ve své logičnosti pokulhává.

V jejím rámci je pak třeba upozornit zejména na následující prvky:

- Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení, probíhá vždy samostatně, v jeho rámci nesmí být řešeny žádné další dílčí otázky související s osvojením.
- Pro svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů, respektive tzv. okamžité péče dle § 823 NOZ je třeba provést odpovídající dokazování, jehož cílem je zjištění stejných skutečností, které je třeba zjistit při svěření dítěte do předadopční péče dle § 827 NOZ.¹⁹
- Souhlas rodiče s osvojením je možné prohlásit u kteréhokoli okresního soudu, ten je následně povinen jej předat soudu, který je příslušný pro řízení ve věcech osvojení nebo tuto skutečnost oznámit příslušnému orgánu sociálně právní ochrany dětí (§ 436 ZZŘ).
- Souhrnnost právní úpravy vyvolává souhrnné pojetí účastenství, kdy v jeho právní úpravě se pak hovoří o ukončení účastenství, popř. o povinnosti opětovně jednat s rodičem osvojenice jako s účastníkem.
- V případě utajení osvojení je jednání ve věci neveřejné.
- V případě, že bylo rozhodnuto o tom, že není třeba souhlasu rodičů k osvojení, může podat rodič návrh na změnu rozsudku ihned poté, co rozsudek nabyl právní moci. Pokud byl tento návrh pravomocně zamítnut, je možné nový návrh podat nejdříve po uplynutí 1 roku od právní moci tohoto zamítavého rozhodnutí (§ 440 ZZŘ).

Péče soudu o nezletilé, včetně otázek výkonu

Ve srovnání s ostatními řízeními v rámci péče soudu o nezletilé větších změn neshledáváme. Pro přehlednost právní úpravy je však třeba uvést, že nejprve je v rámci ZZŘ regulováno předběžné opatření, které je prakticky přepisem právní úpravy

¹⁷ Viz k tomu např. ustanovení 436 ZZŘ, které výslovně o založení tohoto spisu hovoří.

¹⁸ Především ve Vnitřním kancelářském řádu.

¹⁹ K tomu viz § 438 ZZŘ.

předběžného opatření dle § 76a OSŘ²⁰. Následně je upraveno řízení ve věci samé a také následuje oddíl o řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí.

Z hlediska zásadnějších změn je třeba upozornit především na tyto oblasti:

- V důsledku hmotněprávní úpravy bude nově možné o některých otázkách v rámci péče soudu o nezletilé rozhodnout pouze na návrh. Jedná se o rozhodnutí ve věci pro nezletilé dítě významné, na níž se rodiče nemohou dohodnout, ve věcech zastupování dítěte, ve věcech péče o jmění dítěte, v nichž je nezbytný návrh zákonného zástupce. Dále pak návrhem nezletilého nebo zákonného zástupce jsou podmíněna rozhodnutí o přiznání svéprávnosti nebo o přivolení k souhlasu zákonného zástupce se samostatným podnikáním nezletilého dle § 33 NOZ. V posledních dvou uvedených případech má nezletilý starší 16 let plnou procesní způsobilost.
- Orgán sociálně právní ochrany dětí nebude v řízení účastníkem, jak tomu chtěla právní úprava § 178 odst. 3 OSŘ účinná do 31. 12. 2013. V řízení bude mít postavení buď kolizního opatrovníka nezletilého dítěte, nebo, popř. také, navrhovatele. V návaznosti na rozhodnutí ve věci Havelkových²¹ pak může soud také v případě návrhu opatrovnictví orgánu sociálně právní ochrany dětí ukončit a jmenovat namísto něj opatrovníka jiného.
- V případě, že rodiče nezletilého dítěte dospějí k dohodě o předmětu řízení a soudu tuto dohodu schválí, nemohou rodiče tento rozsudek napadnout odvoláním. Odvolání je přípustné pouze ze strany kolizního opatrovníka (§ 476 ZZŘ).
- Vyřešena byla také otázka nabytí zletilosti v průběhu řízení o výživě nezletilého dítěte. Pokud dítě v průběhu řízení nabude zletilosti, soud řízení dokončí v rámci řízení ve věcech péče soudu o nezletilé (§ 477 ZZŘ).

Konečně, ve výkonu rozhodnutí pak nová právní úprava přidává dvě nové možnosti realizace výkonu o péči o nezletilé děti. Respektive v případě uložení dohledu orgánu sociálně právní ochrany dětí nad realizací styku s nezletilým dítětem jde spíše o sladění právních úprav a doplnění této možnosti, která vyplývala pro Českou republiku také z mezinárodních závazků, do civilně procesního práva. Skutečnou novinkou je tak možnost nařízení setkání s odborníkem v oboru pedopsychologie (§ 503 odst. 1 písm. d) ZZŘ). Rovněž tak právní úprava výkonu rozhodnutí staví najisto, že náklady osob na výkonu rozhodnutí zúčastněných, tedy i náklady

20 Právní úprava je pouze navázána na NOZ, tj. vychází z předpokladů pro zásah soudu dle § 924 NOZ, zpřesňuje, že navrhovatelem předběžného opatření je orgán sociálně právní ochrany dětí. Rovněž tak právní úprava zpřesňuje, že pokud nebyla doposud určena příslušnost soudu, který má rozhodovat v otázkách ve věci péče soudu o nezletilé, rozhodne o prodloužení předběžného opatření soud, který jej nařídil (§ 460 odst. 2 ZZŘ).

21 Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Havelka v. Česká republika, ze dne 2. 11. 2004, rozhodnutí o stížnosti č. č. 76343/01.

orgánu sociálně právní ochrany dětí, jsou nákladem výkonu rozhodnutí a za jejich náhradu je odpovědný povinný (§ 505 a 506 ZZŘ).